

บทที่ 2

กรอบแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรอบแนวคิดการวิเคราะห์ในวิทยานิพนธ์นี้มีแนวคิดหลักอยู่ที่กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดอย่างยั่งยืน แต่ก่อนที่จะเข้าใจกรอบแนวคิดหลักได้ชัดเจน เราควรที่จะต้องทำความเข้าใจในกรอบแนวคิดพื้นฐานการศึกษาที่สำคัญเสียก่อน ซึ่งได้แก่แนวคิด “ชุมชนเข้มแข็ง” “แนวคิดชุมชนเข้มแข็งเพื่อการแก้ไขปัญหาเสพติด” “การมีส่วนร่วมของประชาชน” และ “การพึ่งตนเอง” ดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงเป็นลำดับไป

2.1 แนวคิด “ชุมชนเข้มแข็ง”

นับตั้งแต่เกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ผู้นำของประเทศและผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวกับการพัฒนา ต้องหันกลับมาทบทวนนโยบายและแผนการพัฒนาประเทศใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากการพัฒนาที่ผ่านมาทั้งหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนน้อยเกินไป ซึ่งได้ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในหลายๆ โครงการพัฒนา โดยมีสาเหตุสำคัญเนื่องมาจากโครงการที่รัฐริเริ่ม วางแผนและสนับสนุนนั้นมิได้มาจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชน (ทัศนีย์ ลักษณะอภิชนัชช, 2545) บทเรียนที่ผ่านมาจึงนำไปสู่การปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การพัฒนา โดยหันมาเน้นการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนามากขึ้น โดยได้บรรจุแนวคิดนี้ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และ 9 แนวทางชุมชนเข้มแข็งจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนาสังคมไทยปัจจุบัน

2.1.1 ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนเข้มแข็งเป็นแนวทางการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับชุมชนในฐานะการเป็นรากฐานการพัฒนาที่สำคัญ เพื่อความเข้าใจในแนวคิดชุมชนเข้มแข็ง ได้ชัดเจนขึ้น เราควรทำความเข้าใจแนวคิดหลายประการที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ประเวศ วะสี (2524:6) กล่าวว่า “ความเป็นชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการรวมกลุ่มกัน จะอยู่ห่างกันก็ได้ แต่ต้องมีความเอื้ออาทรต่อกัน รวมถึงต้องมีการเรียนรู้

ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง ภายใต้การบริหารจัดการร่วมกัน” เมื่อเรามองดูความเป็นชุมชนเกิดขึ้น เราจะพบเห็นว่าภายในชุมชนมีสิ่งเหล่านี้ คือ

- 1) เกิดความสุข ซึ่งเป็นความสุขของคนที่ได้มาร่วมกันเพราะมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นความสุขเมื่อได้ทำสิ่งต่างๆ ร่วมกัน
- 2) มีประสิทธิภาพที่จะทำงานให้สำเร็จ สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ ทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อม สังคม พร้อมทั้งสามารถพัฒนาวัฒนธรรมและการเมืองไปพร้อมๆ กัน
- 3) มีการจัดการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการจัดการนี้ต้องอาศัยการเชื่อมโยงทางความคิดของสมาชิกในชุมชนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับแนวคิดของสุรวุฒิ ปัดไธสง(2541:1) ที่กล่าวว่า “ชุมชนเป็นแหล่งพื้นที่ที่ทุกคนมาอาศัยอยู่ร่วมกัน เอื้ออาทรต่อกัน เพื่อความอยู่ได้ โดยมีความรู้สึกว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มนั้นๆ มีอุดมการณ์ มีวิถีชีวิต และความสัมพันธ์ระหว่างกันภายใต้บริบทหนึ่งๆ ที่สามารถบ่งบอกหรือยอมรับร่วมกัน และการดำรงอยู่ของชุมชนนั้นไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่มีความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นและรัฐด้วย และภายในชุมชนก็มีความหลากหลายแตกต่างกันพอสมควร ความเป็นชุมชนนอกจากที่กล่าวไปแล้ว ยังต้องสามารถดำรงอยู่ได้เป็นเวลานานเพียงพอที่จะมองเห็นปัจจัยหรือเงื่อนไขบางประการที่เป็นตัวกำหนดการคงอยู่ของชุมชนด้วย”

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544:18) ได้ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งไว้อย่างน่าสนใจดังนี้ “ชุมชนเข้มแข็งและความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่างๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบต่อชุมชนภายนอกที่ดีขึ้นตามลำดับ”

ส่วน เพ็ญศิริ จีระเดชากุล (อ้างถึงใน วิจิต ประกายหาญ, 2544:34) ได้ให้ความหมาย “ความเข้มแข็งของชุมชน” โดยแยกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

- 1) ความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การกินดีอยู่ดี การมีอำนาจต่อรองกับนายทุนและรัฐ รวมถึงความมีอิสระในการบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชน
- 2) ความเข้มแข็งของชุมชนด้านการเมือง ได้แก่ การที่ชุมชนมีอำนาจทั้งในการต่อรองหรือการผลักดันรัฐและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ให้ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของชุมชน

3) ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การมีความสามัคคีภายในชุมชน ความไว้วางใจกันระหว่างคนในชุมชน ความสามารถและความร่วมแรงร่วมใจในการแก้ไขปัญหาของชุมชน รวมถึงการมีจิตสำนึกในกิจการสาธารณะของชุมชนร่วมกัน ฯลฯ

4) ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี มีการจัดการระบบการรักษาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ

เป็นที่น่าสังเกตว่า เพ็ญศิริ จิระเชษฐกุล ได้เพิ่มเติมมิติความเข้มแข็งของชุมชนให้ครอบคลุมถึงมิติทางด้านการเมือง อันหมายถึงอำนาจในการต่อรองกับภายนอกเพื่อประโยชน์ของชุมชน ซึ่งในประเด็นนี้ผู้ศึกษามีความเห็นว่าเป็นประเด็นที่สำคัญมาก ทั้งนี้หากชุมชนปราศจากซึ่งอำนาจในการต่อรองกับหน่วยงานภายนอก ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของภาครัฐหรือภาคเอกชนก็ตาม อาจทำให้ชุมชนถูกรอบงำทางด้านความคิด จนกระทั่งกลายเป็นชุมชนที่อ่อนแอมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามพบว่า แนวคิดชุมชนเข้มแข็งที่มีผู้นำเสนอไว้ทั้งหมดข้างต้นนั้น มีประเด็นสำคัญร่วมกันที่ปรากฏในทุกแนวคิดคือ การให้ความสำคัญกับการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมผ่านการเรียนรู้ร่วมกัน อย่างไรก็ตามการรวมตัวกันของสมาชิกในหมู่บ้านหรือชาวบ้านคงยังไม่เพียงพอที่จะกล่าวได้ว่าได้ว่าเป็นชุมชน แต่ควรจะต้องพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ กิจกรรม การมีส่วนร่วมและการจัดการในกลุ่มคนด้วย

ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงได้กำหนดนิยามของ “ชุมชนเข้มแข็ง” ว่าหมายถึงชุมชนที่สมาชิกในชุมชนมีการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ เพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวของชุมชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ภายใต้การบริหารจัดการผ่านการดำเนินกิจกรรมที่เอื้อและสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน โดยที่ชุมชนสามารถระดมทุนทั้งทุนทางสังคม วัฒนธรรมและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในลักษณะองค์รวม เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยไม่ต้องรอคอยความช่วยเหลือจากองค์กรเอกชนและองค์กรภาครัฐ

2.1.2 องค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

มีผู้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนไว้หลากหลายมุมมอง ดังต่อไปนี้

บัณฑกร อ่อนคำ และวิริยา น้อยวงศ์นียงค์ (อ้างถึงใน ธีระพงษ์ แก้วหาญ, 2543) ระบุถึงองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งในลักษณะที่เน้นชุมชนเป็นตัวตั้งนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

- 1) ภูมิปัญญาและความรู้ที่สืบสานและสามารถประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก
- 2) องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและมีภูมิปัญญา และมีการกำหนดกฎระเบียบภายในชุมชน
- 3) เวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างปัญหาและแนวทางแก้ไข

แนวความคิดนี้มีจุดเด่นคือ การนำเสนออัตลักษณ์ผู้นำที่พึงประสงค์ คือ ผู้นำที่มีคุณธรรมและมีภูมิปัญญา ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนา ทั้งนี้เพราะคุณสมบัติทั้งสองอย่างนี้จะช่วยกระตุ้นส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนเกิดความสำนึกในหน้าที่ เกิดความรักเอื้ออาทร พร้อมทั้งจะเสียสละเพื่อส่วนรวม นอกจากนี้ยังช่วยพัฒนาศักยภาพและความเชื่อมั่นของสมาชิกในชุมชนให้เพิ่มสูงขึ้นอีกด้วย ส่วนอีกประเด็นที่น่าสนใจและมีความสำคัญต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนคือ การกำหนดกฎระเบียบภายในชุมชน ทั้งนี้เพราะการที่คนมาอยู่รวมกันมากมายนั้นอาจมีการกระทบกระทั่งกัน หรือมีความขัดแย้งกันในเรื่องต่างๆ การกำหนดกฎระเบียบของชุมชนจะช่วยให้เกิดความเป็นระเบียบและความสงบสุข เนื่องจากกฎระเบียบที่ชุมชนกำหนดเองย่อมมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนมากกว่ากฎระเบียบที่กำหนดจากภายนอก อย่างไรก็ตามกฎระเบียบที่กำหนดขึ้นนี้ควรมาจากมติส่วนรวมของสมาชิกในชุมชนด้วย

นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544:20) ได้นำเสนอองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนเข้มแข็งไว้ 9 ประการดังนี้

- 1) มีบุคคลหลากหลายที่มาร่วมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
- 2) สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
- 3) มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักและเอื้ออาทรต่อกัน มีความรักในท้องถิ่นของตน
- 4) มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ
- 5) มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และเต็มประสิทธิภาพ
- 6) มีการเรียนรู้เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายแนวราบ และมีการติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
- 7) มีการจัดกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- 8) มีการจัดการ บริหารงานกลุ่มอย่างหลากหลาย และมีเครือข่ายที่ดี
- 9) มีการสร้างเสริมผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดตลอดไป

แนวความคิดนี้มีจุดเด่นคือ การให้ความสำคัญกับการมีจิตสำนึกการพึ่งตนเองของชุมชน เปี่ยมไปด้วยความรัก และความเอื้ออาทรต่อสมาชิกในชุมชนและท้องถิ่นของตนเอง ดังนั้นจิตสำนึกการ

พึ่งตนเองในความหมายนี้จึงหมายถึง ความตระหนักในบทบาท หน้าที่และศักยภาพของตนในฐานะสมาชิกของชุมชนที่สามารถช่วยเหลือสมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชนและสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้อีกด้วย นอกจากนี้แนวคิดข้างต้นยังให้ความสำคัญกับการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่ ซึ่งทรัพยากรนี้จะหมายถึงทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่ชุมชนมีอยู่ ซึ่งทุนทางสังคมวัฒนธรรมเหล่านี้จะช่วยเอื้อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้นไป ดังที่ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (อ้างถึงใน วิจิต ประกายหาญ, 2544:5) ได้กล่าวไว้ว่า “ชุมชนที่มีความเข้มแข็งนั้นเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการ โดยที่ไม่มีคำตอบแบบเบ็ดเสร็จหรือสูตรสำเร็จ 100% ชุมชนหนึ่งจะเข้มแข็งได้เพราะมีปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายๆอย่างรวมกัน ซึ่งไม่จำเป็นต้องเหมือนกันในแต่ละพื้นที่ กล่าวโดยสรุปได้ว่าชุมชนจะเข้มแข็งได้ต้องมีสิ่งที่เรียกว่า ทุนทางสังคม” ในปัจจุบัน “ทุนทางสังคม” มีความจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ กล่าวได้ว่าทุนทางสังคมก็คือ ความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งในแนวตั้งและในแนวนอน ระหว่างบุคคล สถาบัน และหรือองค์กรต่างๆ ทั้งในรูปปัจเจกบุคคล กลุ่มและเครือข่าย นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงไปถึงความสัมพันธ์ในรูปแบบอุปถัมภ์ ที่มีค่านิยมในการตอบแทนบุญคุณ ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนและไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งมีเครือข่ายการตอบแทนและใช้ประโยชน์ร่วมกัน แนวคิดนี้สอดคล้องกับ เสรี พงศ์พิศ ที่ได้ให้ความหมายของทุนทางสังคมว่า เป็นความสัมพันธ์ของผู้คนในหมู่บ้านที่สัมพันธ์กันแบบพี่น้องที่ต้องการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไว้ใจกัน เคารพนับถือให้เกียรติกัน มีความเสมอภาคในศักดิ์ศรี มีสิทธิเท่าเทียมกันในทรัพยากรที่เป็นของส่วนรวม มีความผสมกลมกลืนกันในความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณี

จดหมายข่าวประชาสังคม (2544:5 อ้างถึงใน วิจิต ประกายหาญ, 2545:31) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมบนรากฐานวัฒนธรรมไทยที่เป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ได้แก่

- 1) ระบบคุณค่า อุดมการณ์ ความเชื่อ ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการเคารพธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลให้คนในชุมชนดำรงรักษาธรรมชาติเอาไว้ และในขณะที่เดียวกันก็ส่งผลให้เกิดความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ในสังคม
- 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ของชุมชน ซึ่งทั้งสองสิ่งนี้มีการส่งเสริมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อการดำรงชีพ
- 3) ผู้นำทางปัญญาของชุมชน หรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาในการดำรงชีพด้านต่างๆ เช่น พระ ผู้อาวุโส หมอพื้นบ้าน ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะมีบทบาทอย่างยิ่งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน
- 4) โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวนอน ที่เอื้อให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ระบบการเอาแรงช่วยเหลือกัน

5) สถาบันชุมชน กฎ จารีต ประเพณี จิตสำนึกร่วม และองค์กรชุมชนที่ควบคุมให้ชุมชนดำเนินไปตามระบบคุณค่า และความคิดที่ส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็ง

6) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งมีอยู่ในชุมชนต่างๆล้วนเป็นที่มาของภูมิปัญญาและวิธีการบริหารจัดการภายในชุมชนที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของชุมชน

7) กลุ่มองค์กรที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะในภาคประชาสังคมในลักษณะขององค์กรชาวบ้าน เครือข่ายประชาชน นักวิชาการ

อย่างไรก็ตาม ผู้นำทางปัญญาเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็ง แต่ต้องเป็นผู้ที่มีทั้งคุณธรรมและบารมีในการกระตุ้นส่งเสริมและการสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนให้แก่ชาวบ้าน นอกจากนี้ยังต้องอาศัยการมีความสัมพันธ์แนบแน่นในชุมชน โดยมุ่งเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน

จากแนวคิดที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นสรุปได้ว่า องค์กรประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็งมีเงื่อนไขสำคัญอยู่ที่การตัดบทบาทหรืออิทธิพลของคนหรือองค์กรภายนอกออกไปจากกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน แต่มุ่งเน้นการเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการแสดงออกซึ่งศักยภาพของตนในการแก้ไขปัญหาบนพื้นฐานการพึ่งตนเอง โดยกระตุ้นให้สมาชิกทั้งหมดของชุมชนเกิดความตระหนักรู้ว่าปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่นั้นเป็นภารกิจสำคัญที่ตนต้องเข้ามามีส่วนช่วยเหลือเพื่อแก้ไขปัญหา โดยการดำเนินกิจกรรมต่างๆของชุมชนนั้น มุ่งเน้นการบริหารจัดการภายในชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากภายในของชุมชนเองเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุด ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดลักษณะของชุมชนเข้มแข็งที่ควรจะเป็น ดังที่ วิจิต ประกายหาญ (2544:6-7) ได้กล่าวถึงลักษณะชุมชนเข้มแข็ง ๖ อย่างน่าสนใจ ดังนี้

1) สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตน

2) สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน

3) มีกระบวนการของชุมชนที่เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีชุมชน โดยมีผู้นำองค์กรชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อน และมีการเปิดโอกาสให้สมาชิกทั้งหมดได้เข้ามามีส่วนร่วม มีความโปร่งใส สามารถ ตรวจสอบได้

4) สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

5) สมาชิกของชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเองและ เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกคน โดยมีความคาดหวังต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

6) การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกเป็นลักษณะของการพึ่งพาชั่วคราว โดยที่ชุมชนจะต้องพึ่งตนเองให้ได้ในที่สุด

7) มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้าน ชุมชนอื่น ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม

ในงานวิจัยนี้จะใช้แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชนว่า หมายถึง ความสามารถของชุมชนในการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญภายใต้สถานการณ์ต่างๆที่เปลี่ยนแปลงไป โดยที่ชุมชนดำเนินกิจกรรมบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนตามแผนที่ได้ร่วมกันวางไว้ด้วยตนเอง โดยไม่หวังพึ่งพาความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก อย่างไรก็ตามความเข้มแข็งของชุมชนจะมีมากน้อยเพียงใดนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่สมาชิกในชุมชนต้องร่วมกันสร้างปัจจัยและเงื่อนไขที่เอื้อหรือสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง

2.1.3 ปัจจัยและเงื่อนไขที่สนับสนุนให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

อุทัย ดุลยเกษม (2541) ได้นำเสนอการวิเคราะห์เงื่อนไขและปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนดังต่อไปนี้

1) โครงสร้างสังคมแบบแนวนอน องค์กรชุมชนจะมีความเข้มแข็งได้นั้นต้องเป็นองค์กรที่มีโครงสร้างทางสังคมแบบแนวนอนหรือแนวนอน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดความร่วมมือ พึ่งพาอาศัยกัน และเอื้อต่อการพัฒนาความร่วมมือของคนในชุมชนได้อย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกันยังเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เรียนรู้และได้มีโอกาสจะแสดงศักยภาพของตนเองอย่างมีอิสระ รวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้ในทุกด้าน จนความรู้เหล่านั้นสามารถที่จะพัฒนาเป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่สามารถนำมาใช้เป็นฐานในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

2) ระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง ระบบเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยแห่งความเข้มแข็งของชุมชนต้องเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การสะสมและการกระจายส่วนเกิน โดยมุ่งตอบสนองความต้องการเพื่อยังชีพของชุมชนเป็นหลัก โดยที่สมาชิกในชุมชนสามารถกำหนดการผลิตตามสภาพของตนเองในลักษณะของการใช้ปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชนภายใต้เทคโนโลยีและการจัดการที่เหมาะสมที่ผ่านกระบวนการสังเคราะห์การเรียนรู้ของชุมชน โดยไม่ต้องดิ้นรนหรือขอความช่วยเหลือกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ถูกกำหนดจากภายนอก ซึ่งระบบ

เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชุมชนมีอำนาจ มีสิทธิในการใช้และจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนได้อย่างมีเอกภาพ

3) **ค่านิยมและความเชื่อในศาสนาหรืออุดมการณ์ในการใช้ชีวิต** ค่านิยมเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพราะค่านิยมเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะค่านิยมที่มาจากความเชื่อในศาสนาซึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อทัศนคติในเชิงบวกคือ ส่งผลให้ผู้คนเกิดความเคารพธรรมชาติ ฟังพ้อใจกับการพึ่งพาตนเองและก่อให้เกิดวัฒนธรรมแบบร่วมมือมากกว่าการแข่งขัน เพราะทุกศาสนาจะสั่งสอนในเรื่องการอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่ง รวมทั้งมีการกำหนดแบบแผนการปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้ชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมปรากฏอยู่ในธรรมเนียมต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งการที่สมาชิกในชุมชนยึดถือและปฏิบัติตามความเชื่อดังกล่าวจนกลายเป็นค่านิยมของชุมชนจะส่งผลให้ชุมชนสามารถธำรงรักษาความเป็นปึกแผ่น และความเข้มแข็งของชุมชนไว้ได้

4) **กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิม** การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่มีส่วนในการกำหนดระดับความเข้มแข็งของชุมชน เพราะเป็นกลไกหลักที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาค่านิยมและเพิ่มศักยภาพในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนให้เกิดทักษะในการแก้ปัญหาทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน อย่างไรก็ตามการศึกษาที่กล่าวถึงนี้ต้องมีความหมายกว้างและครอบคลุมถึงการเรียนรู้ของบุคคลที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิต โดยอาศัยแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่รอบตัวทั้งในครอบครัวและชุมชน โดยที่เนื้อหาสาระของการเรียนรู้จะถูกกำหนดจากความต้องการจำเป็นของชุมชนเป็นหลัก และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติได้จริง

5) **กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ** ปัญหาที่ผ่านมาคือ กลไกของรัฐได้จัดตั้งผู้นำทางการให้เป็นตัวแทนของรัฐโดยไม่ได้สนับสนุนผู้นำตามธรรมชาติที่มีอยู่ จนเป็นสาเหตุที่นำไปสู่ความขัดแย้งในชุมชน

6) **ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น** ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้นและมุ่งให้ความสำคัญกับคนมากกว่าผลประโยชน์จะมีส่วนทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง เพราะช่วยให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันในลักษณะการพึ่งพาอาศัยกัน เช่นการช่วยลงแรงกันในการทำนาหรืองานบุญ การช่วยดูแลเด็กและคนชราในชุมชน สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของระบบความมั่นคงทางสังคม ในทางกลับกันหากชุมชนมีระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งมีเป้าหมายอยู่ที่เงิน วัตถุ และผลประโยชน์เป็นหลัก ย่อมส่งผลให้ความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจและผลประโยชน์ของปัจเจก ซึ่งส่งผลให้ความสามัคคีและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันลดน้อยลง จนเป็นผลให้ชุมชนอ่อนแอในที่สุด

7) กลไกในการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสาร ชุมชนจะมีความเข้มแข็งได้ก็ต่อเมื่อภายในชุมชนมีการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกในชุมชนอยู่ตลอดเวลา เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้ ทักษะคิด และร่วมปรึกษาหารือในกลุ่มซึ่งจะทำให้เกิดการร่วมมือกันในชุมชน โดยที่กลไกในการติดต่อสื่อสารนี้ไม่จำเป็นต้องสร้างช่องทางหรือเครื่องมือขึ้นมาเป็นการเฉพาะ แต่เป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติผ่านการพบปะของคนในชุมชนตลอดเวลา

จากปัจจัยทั้ง 7 ข้อที่ได้กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นเงื่อนงำและปัจจัยการเกิดความเข้มแข็งของชุมชนได้ชัดเจนขึ้น และความเข้มแข็งของชุมชนจะเกิดขึ้นได้นั้นมีความเกี่ยวข้องกันในหลากหลายมิติกาญจนา แก้วเทพ (2540 อ้างถึงใน ธีระพงษ์ แก้วหาญ, 2543) ได้เสนอมิติความเข้มแข็งของชุมชนว่าอาจพิจารณาได้ดังนี้

1) ตัวบุคคลหรือทุนมนุษย์ ซึ่งจะเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 มิติ คือ มิติเชิงปริมาณ หมายถึงการมีสมาชิกมากขึ้น และมีการสืบทอดสมาชิกรุ่นใหม่ๆ ให้เข้ารับช่วงภาระงานต่างๆ ส่วนมิติเชิงคุณภาพ หมายถึง การที่สมาชิกในชุมชนมีความรู้ ความคิด ความสามารถ และทักษะที่เพิ่มขึ้น ในกรณีของผู้หน้านั้นจะต้องดูจากความสามารถในการประสานประโยชน์ของชุมชนด้วย

2) ปริมาณและคุณภาพของกิจกรรม คือ ผลงานหรือกิจกรรมกลุ่มมีความต่อเนื่องและดำเนินการเป็นเครือข่าย รวมทั้งมีการขยายกิจกรรมใหม่ๆ โดยสามารถพิจารณาความเข้มแข็งได้จากความสามารถในการจัดการกับปัญหาที่องค์กรต้องเผชิญในภาวะวิกฤต

3) ปริมาณและคุณภาพของทุนที่เป็นวัสดุอุปกรณ์หรือสภาพแวดล้อม ซึ่งพิจารณาได้เป็นสองด้าน คือด้านปริมาณของวัตถุที่เพิ่มมากขึ้น ส่วนด้านคุณภาพนั้นอาจพิจารณาได้จากความยั่งยืนของทุน

4) ทุนด้านเครือข่าย การมีเครือข่ายสมาชิกหรือกิจกรรมเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการระดมทุน ซึ่งจะต้องพิจารณาจากการที่ชุมชนมีสมาชิกที่กว้างขวางมากขึ้น และมีความสามารถในการจัดการเครือข่าย

5) สถานภาพขององค์กรชุมชน จะต้องมีการประเมินความยอมรับของภายนอกที่มีต่อองค์กรชุมชนด้วย เพื่อนำมาปรับปรุงการดำเนินงานขององค์กรให้ได้รับการยอมรับมากยิ่งขึ้น

แนวคิดข้างต้นให้ความสำคัญกับปริมาณและคุณภาพของทุนที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งในประเด็นนี้ สุวิทย์ ชัยวรพันธุ์ (มปป.) ได้นำเสนอประเด็นการพิจารณาถึงคุณลักษณะความเข้มแข็งของชุมชน ว่าสามารถแยกพิจารณาได้เป็น 2 มิติหรือคุณลักษณะ ดังนี้ คุณลักษณะแรก คือ ชุมชนมีความเข้มแข็งเป็นพื้นเดิมอยู่พอสมควรแล้ว ซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก และความ

เข้มแข็งที่เป็นพื้นเดิมจะมีมากหรือน้อยจะขึ้นอยู่กับศักยภาพของคนในชุมชนว่าจะสามารถรับเอาสิ่งที่องค์กรต่างๆมอบให้ไปเพิ่มพูนการพัฒนาให้เข้มแข็งขึ้นได้อย่างไร คุณลักษณะประการที่สอง คือ ชุมชนบางแห่งที่ยังมีความอ่อนแอและยังไม่มีศักยภาพที่จะช่วยตัวเองในเกือบทุกๆด้าน ซึ่งชุมชนแบบนี้มีอยู่ค่อนข้างมาก ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่องค์กรต่างๆต้องเข้าไปช่วยเหลือเพื่อพัฒนาชุมชนให้แข็งแรงขึ้นในเบื้องต้น

ส่วน โกมล ชอบชื่นชม (2541) ได้ทำการศึกษาถึงปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งของชุมชนไว้โดยได้เพิ่มบางปัจจัยที่นอกเหนือจากที่ อูทัย ดุลยเกษม ได้นำเสนอไว้ก่อนหน้านี้คือ ด้านปัจจัยกลุ่มผู้นำ โดยกล่าวถึงความสำคัญของปัจจัยด้านกลุ่มผู้นำชุมชนว่า เป็นกลไกรูปธรรมในการนำชุมชนไปตามค่านิยมและความต้องการของชุมชน รวมทั้งแก้ไขปัญหาและวิกฤตการณ์ในชุมชน ชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องมีกลุ่มผู้นำที่มีอิสระในการตัดสินใจ มีค่านิยมที่ชุมชนยึดถือ และมีทักษะในการจัดการ การที่ผู้นำชุมชนจะมีบทบาทมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ความสามารถการพึ่งพิงตนเองเชิงเศรษฐกิจของชุมชน ความเข้มแข็งของโครงสร้างแนวราบของชุมชน นอกจากนี้ยังได้กล่าวเพิ่มเติมถึงปัจจัยด้านการบริหารงานปกครองของรัฐ คือ การปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจและใช้อำนาจสั่งการในแนวดิ่งมาจากระดับกระทรวงลงมาถึงชุมชน เป็นนโยบายที่ส่งผลกระทบทางลบต่อชุมชนคือ เป็นการทำลายศักยภาพในการคิดวิเคราะห์ปัญหาและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ส่วนนโยบายที่ถูกส่งลงมา นั้น โดยมากแล้วมักไม่ตอบสนองความต้องการที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ จึงเป็นสาเหตุให้ชุมชนเกิดความอ่อนแอในที่สุด

2.1.4 กลยุทธ์การสร้างชุมชนเข้มแข็ง

การสร้างชุมชนเข้มแข็งสามารถดำเนินการได้หลายวิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับมุมมองและแนวคิดที่เกี่ยวข้องหลากหลายด้านของผู้ดำเนินการ แต่แนวคิดพื้นฐานที่เป็นอุดมการณ์ร่วมกันก็คือ การทำให้คนมีจิตวิญญาณที่เข้มแข็ง กล่าวคือ มีสำนึกในความเป็นตัวเอง มีความพร้อมที่จะต่อสู้กับการดำเนินชีวิตอย่างสมศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ปฏิบัติตามกรอบและกติกาของสังคมอย่างถูกต้อง “จิตสาธารณะ” มีความสำคัญเพราะเป็นสิ่งที่ทำให้คนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การสร้างจิตวิญญาณที่เข้มแข็งและจิตสาธารณะนั้นต้องอาศัยการฝึกอบรม/การสอนหรือขัดเกลาจากสถาบันต่างๆ ที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ (ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช, 2545)

ดังนั้น ความเข้มแข็งของชุมชนจึงแฝงอยู่ในตัวของแต่ละบุคคล ซึ่งเรียกว่า ศักยภาพหรือความสามารถที่แฝงเร้นอยู่ การที่บุคคลได้รับการส่งเสริมให้แสดงออกทั้งทางความคิด ความรู้สึก และการกระทำอย่างเปิดเผยและมั่นใจ มีอิสระ จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านจิตใจตามมา และผลพวงที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ บุคคลนั้นๆจะมีความรู้ ความสามารถในการกระทำกิจกรรมต่างๆได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

อย่างไรก็ตาม ความเข้มแข็งของบุคคลเพียงอย่างเดียว คงยังไม่เพียงพอที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนได้ แต่จะต้องเป็นความเข้มแข็งของบุคคลที่มารวมตัวกันภายใต้องค์กรที่เหมาะสมภาวะผู้นำที่ดี โดยที่บุคคลและผู้นำทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายนอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์โดยตรงต่อการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสาร ยังส่งผลด้านจิตใจคือ ทำให้ทุกคนรู้สึกว่าคุณเองไม่ได้เผชิญปัญหาอยู่เพียงลำพัง

2.1.5 แนวทางที่ช่วยสนับสนุนการสร้างชุมชนเข้มแข็งที่ยั่งยืน

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2544 :164-172) ได้กล่าวถึงแนวทางที่จะสนับสนุนการสร้างชุมชนเข้มแข็งให้มีความยั่งยืนตลอดไป ดังนี้

1) สมาชิกของชุมชนมีความยึดมั่นในวิสัยทัศน์ของชุมชนและมีการสืบทอดสู่รุ่นถัดไป ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกแต่ละคนในชุมชนรู้ว่าตนเองกำลังทำอะไร ทำเพื่ออะไร และผลที่ออกมาจะเป็นเช่นไร วิสัยทัศน์นี้จะช่วยให้ทุกคนสามารถคาดการณ์ถึงภาพความสำเร็จที่ทุกคนในชุมชนปรารถนาจะไปให้ถึงร่วมกัน เมื่อสมาชิกมีภาพอนาคตของชุมชนสมาชิกก็จะเกิดความผูกพันร่วมแรงร่วมใจ ไม่ละทิ้งชุมชน และความสามารถในการสืบทอดสู่รุ่นถัดไปนั้นจะมีผลโดยตรงต่อการดำรงอยู่ที่ยั่งยืนของชุมชน

2) การสร้างดัชนีชี้วัดเพื่อวัดและตรวจสอบคุณภาพชุมชน เป็นวิธีการหนึ่งในการประเมินผลคุณภาพของชุมชน การสร้างตัวชี้วัดคุณภาพชุมชนจะช่วยให้เกิดความชัดเจนในการวัดคุณภาพ การมีตัวชี้วัดจะช่วยให้การประเมินผลการดำเนินงานของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถปรับปรุงข้อบกพร่องต่างๆให้ทันสมัยและเหมาะสมต่อสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป อันจะช่วยให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

3) มีการประสานงานเป็นเครือข่าย การตั้งเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน จะช่วยให้แต่ละชุมชนมีกิจกรรมและเป้าหมายการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เพราะมีการยึดโยงซึ่งกันและกัน และในขณะเดียวกันยังเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่มีประโยชน์ต่อการนำมาปรับใช้ในชุมชนของคนอีกด้วย

4) สมาชิกในชุมชนมีการประชุมและพบปะกันอย่างสม่ำเสมอ การประชุมพบปะอย่างสม่ำเสมอ ช่วยให้เกิดการติดตามความคืบหน้าในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ช่วยสร้างความผูกพันสนิทสนมภายในกลุ่มสมาชิก และในขณะเดียวกันก็เป็นช่องทางการติดต่อสื่อสารที่สำคัญที่จะสร้างความเข้าใจอันดีในชุมชน ซึ่งการจัดประชุมนี้ต้องทำใน 2 ลักษณะ ลักษณะประการแรก คือ การประชุมแนวลึก (การประชุมในชุมชน) เพื่อสร้างพลังกลุ่มและปรับปรุงการบริการงานให้มีประสิทธิภาพ ลักษณะประการที่สอง คือ การประชุมแนวกว้าง หรือระดับเครือข่ายชุมชน เป็นการ

พบปะกันในทุกระดับเครือข่าย เพื่อแลกเปลี่ยนสิ่งที่เป็นประโยชน์ระหว่างกัน และเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มอื่นๆ การประชุมแนวกว้างควรมีการกำหนดโครงสร้างการประชุมอย่างสม่ำเสมอ ชัดเจนและต่อเนื่องเพื่อเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

5) การขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะกิจกรรมเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้ชุมชนมีชีวิตและแสดงถึงการดำรงอยู่ การจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องจะทำให้สมาชิกในชุมชนมีความตื่นตัวอย่างไรก็ตามลักษณะของกิจกรรมที่จัดขึ้นควรสอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกในชุมชน เพื่อให้สมาชิกได้รู้สึกว่าได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมกิจกรรม

6) สร้างวิถีชีวิตที่ดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชน ชุมชนที่สามารถสร้างวิถีชีวิตของตนเองขึ้นมาได้จะมีส่วนช่วยให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนมีความแนบแน่นขึ้น สมาชิกมีความตื่นตัวในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

7) มีระบบบริหารความแตกต่างและการจัดการความขัดแย้งที่ดี เนื่องจากการอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมากย่อมเกิดความขัดแย้งเป็นธรรมดา ชุมชนที่เข้มแข็งจึงต้องมีวิธีการที่จะบริหารความขัดแย้งเพื่อสร้างเอกภาพและความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน

8) สร้างผู้นำรุ่นใหม่และสร้างทีมงานที่มีประสิทธิภาพในชุมชน ผู้นำเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะขับเคลื่อนให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ในระยะยาว เนื่องจากผู้นำเป็นบริหารจัดการสิ่งต่างๆ ในชุมชนและทำให้ชุมชนตั้งมั่นอยู่ได้ การผลัดเปลี่ยนผู้นำจากรุ่นสู่รุ่นจึงเป็นตัวกำหนดอนาคตของชุมชน ส่วนบุคลากรหรือทีมงานที่มีประสิทธิภาพจะช่วยแบ่งเบาภาระความรับผิดชอบของชุมชนที่อาจเพิ่มขึ้นมาในอนาคต

9) ชุมชนสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง เนื่องจากสภาพแวดล้อมและบริบททางสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้นชุมชนจึงต้องสามารถที่จะปรับตัวให้ดำรงอยู่ได้ภายใต้ผลกระทบอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม และในขณะเดียวกันต้องสามารถปรับทัศนคติและค่านิยมของสมาชิกในชุมชนให้มีความสอดคล้องและดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง

10) ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ชุมชนสามารถปรับตัวเพื่อรองรับสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

11) สร้างชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ การเรียนการสอน หรือมีการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แม้ว่าการจะตรวจสอบหรือยืนยันว่าชุมชนใดมีความเข้มแข็งเพียงใด และจะสามารถพัฒนาความเข้มแข็งที่มีอยู่ให้ยั่งยืนได้เพียงใดนั้นจะต้องอาศัยระยะเวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ แต่แนวทางที่มีผู้เสนอมาข้างต้นก็น่าจะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อชุมชนในการนำไปปรับใช้ เพื่อเป็นแนวทางในการ

สร้างความเข้มแข็งที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นการสร้างตัวชี้วัดเพื่อตรวจสอบคุณภาพชุมชน

2.1.6 ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนและตัวชี้วัดความเข้มแข็งที่ยั่งยืน

สุรวุฒิ ปัดไธสง (2541 อ้างถึงใน สุควาดี ดิษฐกิจ, 2543:28-29) ได้กล่าวถึง ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

- 1) การรวมตัวกันเพื่อตั้งกลุ่มต้องเป็นความต้องการของสมาชิกอย่างแท้จริง และที่สำคัญกฎระเบียบ เป้าหมาย วิธีการดำเนินงานของกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มต้องเป็นผู้กำหนด ซึ่งกฎระเบียบดังกล่าวสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามความเหมาะสม โดยมติส่วนใหญ่ของที่ประชุม
- 2) ด้านกฎระเบียบ ระบบบัญชี การเงินต้องมีความโปร่งใส สามารถเปิดเผยให้สมาชิกทุกคนได้รับทราบเป็นประจำ และสมาชิกสามารถตรวจสอบได้เมื่อต้องการ
- 3) สมาชิกกลุ่มได้รับประโยชน์จากกลุ่มอย่างยุติธรรม ไม่มีการเลือกปฏิบัติ ทั้งในเรื่องการรับรู้ข่าวสาร การฝึกฝนและพัฒนาทักษะอาชีพ เรื่องสวัสดิการ ตลอดจนเรื่องเงินจากผลกำไรที่กลุ่มได้รับ สมาชิกทุกคนต้องได้รับความยุติธรรมตามกฎระเบียบที่ได้กำหนดไว้ตั้งแต่ต้น แต่ในขณะเดียวกันสมาชิกก็ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่ม และต้องมีความซื่อสัตย์ต่อกลุ่มอย่างแท้จริง
- 4) บทบาทของกลุ่ม เมื่อกลุ่มมีศักยภาพ ควรมีกิจกรรมเพิ่มเติมเพื่อช่วยเหลือสมาชิก รวมทั้งกลุ่มควรทำหน้าที่เป็นผู้นำในการนำข่าวสารความรู้ใหม่ๆ มาให้สมาชิกในชุมชนได้รับทราบเป็นประจำเพื่อสมาชิกจะได้พัฒนาตนเอง หรือกลุ่มควรมีการจัดประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มและภายนอกกลุ่ม เพื่อหาข้อสรุปที่เหมาะสมสำหรับการดำเนินการของกลุ่ม ซึ่งการประชุมนั้นจะเป็นการประชุมอย่างเป็นทางการ หรือไม่เป็นทางการก็ได้
- 5) ควรมีการเพิ่มจำนวนสมาชิกเป็นระยะๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้กลุ่มมีการเติบโต และมีสมาชิกรุ่นใหม่ที่จะช่วยสืบสานเจตนารมณ์ของกลุ่ม
- 6) กลุ่มที่เข้มแข็งต้องมีความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกในลักษณะเครือข่าย
- 7) มีการเชื่อมโยงกับกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายๆ กันรวมตัวกันเกิดเป็นเครือข่าย
- 8) ควรมีการสร้างผู้นำกลุ่มรุ่นใหม่เพื่อทดแทนผู้นำรุ่นเก่าเมื่อถึงคราวจำเป็น

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะทดลองใช้ตัวชี้วัดที่ สุรวุฒิ ปัดไธสง ได้นำเสนอไว้ในการวัดคุณภาพชุมชนเข้มแข็งที่ยั่งยืน โดยจะนำแนวทางการสร้างชุมชนเข้มแข็งที่ยั่งยืนของ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ซึ่งผู้ศึกษาได้นำเสนอไว้ข้างต้น มาประยุกต์ใช้ในการเพิ่มตัวชี้วัดที่น่าจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงความเข้มแข็งที่ยั่งยืน ดังต่อไปนี้คือ

9) มีระบบการบริหารความแตกต่างและความขัดแย้งที่ดี

10) ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่องนำคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมมาใช้ในการสร้างวิถีชีวิตที่ดีงามของชุมชนให้เกิดขึ้น

2.2 แนวคิดการสร้างชุมชนเข้มแข็งเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด

เนื่องจากปัญหาเสพติดเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นที่ชุมชน ดังนั้นกระบวนการแก้ไขปัญหาจึงควรเริ่มที่ชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนมาร่วมคิดร่วมทำ แนวคิดในการแก้ไขปัญหาเสพติดที่ดีที่สุดคือ การใช้ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเพื่อการเพิ่มพลังในการพัฒนาด้วยการนำ “ทุนทางสังคม” ที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในลักษณะองค์รวม โดยมีกระบวนการประชาคมเป็นกลไกสำคัญ โดยหลักการแล้วกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม กับกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด มีหลักการสำคัญร่วมกันคือ “ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้” เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนมาร่วมกันคิดร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ แต่เนื่องจากปัญหาเสพติดเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างกว้างขวาง การนำเอาปัญหาเสพติดมาเป็นตัวตั้งเพื่อสร้างเงื่อนไขให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหานั้นจึงถือเป็น โอกาสที่ดีที่จะช่วยให้ชุมชนได้มีโอกาสพัฒนาศักยภาพของตนเอง บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเอง การดำเนินการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดของชุมชนจึงถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนวิกฤติให้เป็นโอกาส เพื่อนำไปสู่ทางออกของปัญหา ในกรณีของปัญหาเสพติดที่เป็นปัญหาเรื้อรังในหลายๆชุมชนมานานนั้น นับเป็นโอกาสอันดีที่จะถือเอาวิกฤติที่ชาวบ้านกำลังได้รับความเดือดร้อนจากปัญหาเสพติดมาเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านได้รวมตัวกัน เพื่อที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหานั้น อันจะนำไปสู่การพัฒนาหรือการแก้ปัญหานั้นที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้หัวใจของกระบวนการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนนั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้ (วุฒิชัย หลีกเมือง, 2545)

- 1) ความพร้อมของชาวบ้านและผู้นำชุมชน
- 2) คณะกรรมการหรือกลุ่มคนที่ต้องทำงานต่อเนื่องในชุมชน
- 3) การจัดเวทีต่อเนื่องในชุมชน
- 4) การร่วมมือและช่วยกันจัดเก็บข้อมูลของชุมชน ตลอดจนการตรวจสอบและวิเคราะห์ปัญหาเสพติดและความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

5) การยอมรับความเป็นจริงและปัญหาสาเหตุที่เกิดขึ้นในชุมชน การสลายความเกรงใจกันเองของผู้นำในชุมชนแต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของความไม่มีอคติต่อกัน

6) ต้องเน้นการสร้างเสริมการมีส่วนร่วมของชาวบ้านให้ร่วมกันคิดร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อการแก้ไขปัญหาสาเหตุร่วมกัน และไม่ลืมว่าแผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมนั้นๆ ล้วนเป็นของชุมชน มิใช่เป็นของผู้นำชุมชนคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือเป็นของข้าราชการหรือคนนอกชุมชนที่เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนด้านต่างๆ

โดยหลักการแล้วแนวคิดและมาตรการการสร้างเสริมความเข้มแข็งในชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาสาเหตุมีแนวทางพื้นฐานอยู่ที่การสร้างเสริมความเข้าใจที่ดี ความรู้เท่าทันสถานการณ์ และการร่วมมือร่วมใจกันของประชาชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสาเหตุด้วยตนเอง ในขณะที่ภาครัฐจะมีบทบาทสนับสนุนในด้านการปราบปรามและการบำบัดรักษา โดยที่การเข้ามามีบทบาทของภาครัฐนั้นควรจะขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาสาเหตุของชุมชนและความต้องการของชุมชน ผลกระทบต่อหมู่บ้าน/ชุมชนในการแก้ไขปัญหาสาเหตุในช่วงแรกอาจปรากฏผลเด่นชัดในด้านการแก้ไขปัญหาสาเหตุเพียงอย่างเดียว แต่หากชุมชนสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชนผ่านการดำเนินกิจกรรมต่างๆอย่างต่อเนื่อง ย่อมทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาความเข้มแข็งให้ครอบคลุมสถานการณ์ปัญหาอื่นๆของชุมชนในโอกาสต่อไป

2.2.1 ตัวชี้วัดชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหาสาเหตุและตัวชี้วัดชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหาสาเหตุแบบยั่งยืน

ผลกระทบประการสำคัญที่เกิดขึ้นจากนโยบายการสร้างชุมชนเข้มแข็งตามแนวทางของกระทรวงมหาดไทย คือ ก่อให้เกิดหมู่บ้าน/ชุมชนที่เรียกตัวเองว่า “หมู่บ้าน/ชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหาสาเหตุ” เกือบทุกพื้นที่ทั่วประเทศภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว โดยทุกครัวเรือนในทุกชุมชนต่างก็ได้รับธงซึ่งแสดงถึงสถานะของการปลอดสาเหตุไว้เป็นสัญลักษณ์ แต่ความเป็นจริงแล้วการที่ชุมชนใดจะเป็นชุมชนเข้มแข็งได้หรือไม่ นั้นมิได้ขึ้นอยู่กับขั้นตอนการปฏิบัติว่ามีกี่ขั้นตอน แต่จะต้องเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงบนรากฐานทุนทางสังคมที่มีอยู่ภายในชุมชน

เนื่องจากผู้ศึกษาต้องการประเมินถึงระดับความสำเร็จของชุมชนในการเอาชนะปัญหาสาเหตุในทั้ง 2 ชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงได้รวบรวมตัวชี้วัดที่หน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการสร้างชุมชนเข้มแข็งเพื่อเอาชนะปัญหาสาเหตุและตัวชี้วัดขององค์กรชุมชนที่ดำเนินการสร้างชุมชนเข้มแข็งเพื่อเอาชนะปัญหาสาเหตุได้เสนอไว้มานำเสนอ จากนั้นผู้ศึกษาได้

ทำการประมวลตัวชี้วัดที่มีผู้เสนอไว้แล้วทั้งหมด นำมาประยุกต์ใช้เพื่อตรวจสอบความเข้มแข็งของชุมชนในการแก้ไขปัญหาเสพติดในทั้ง 2 ชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา

1) สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (2545ก.) เสนอนำเสนอตัวชี้วัดความสำเร็จของชุมชนในการสร้างชุมชนเข้มแข็งเพื่อเอาชนะปัญหาเสพติดไว้ตามกรอบความคิด/มาตรการแก้ไขปัญหาเสพติดเชิงบูรณาการ โดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง โดยแบ่งการพิจารณาออกเป็น 2 ระยะ คือดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระยะที่ 1: ชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหาเสพติดขั้นต้น

ดัชนีวัดความสำเร็จชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่

- 1) ชุมชนตระหนักในปัญหาเสพติด
- 2) ชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา
- 3) มีองค์กร (กลุ่มคน) ที่เข้มแข็ง รับผิดชอบในการแก้ไขปัญหา
- 4) เน้นการพึ่งตนเอง

ดัชนีชี้วัดความสำเร็จในการเอาชนะปัญหาเสพติด

- 1) ไม่มีผู้เสพรายใหม่
- 2) ผู้ค้าบางส่วนถูกนำตัวเข้าสู่ศาลทำความดีเพื่อแผ่นดิน และได้รับการควบคุมโดยชุมชนบางส่วนถูกจับ/ดำเนินคดี
- 3) ผู้เสพ/ผู้ติดได้รับการบำบัดรักษา/ควบคุมดูแลโดยชุมชนอย่างเหมาะสม และไม่เป็นตัวแพร่กระจาย หรือสร้างความเดือดร้อนแก่ชุมชนหรือสังคม

ระยะที่ 2: ชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหาเสพติดแบบยั่งยืน

ดัชนีวัดความสำเร็จชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่

- 1) ชุมชนตระหนักในปัญหาเสพติด
- 2) มีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งในการแก้ไขปัญหา
- 3) มีองค์กรนำที่เข้มแข็ง
- 4) สามารถพึ่งตนเองในการแก้ไขปัญหา โดยภาครัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุน

ดัชนีชี้วัดความสำเร็จในการเอาชนะปัญหาเสพติด

- 1) ไม่มีผู้เสพรายใหม่
- 2) ไม่มีผู้ค้า (ผู้ค้าเดิมเลิกค้าโดยเด็ดขาด)
- 3) ผู้เสพ/ผู้ติดได้รับการบำบัดรักษา/ควบคุมดูแลโดยชุมชนอย่างเหมาะสม และไม่เป็นตัวแพร่กระจาย หรือสร้างความเดือดร้อนแก่ชุมชนหรือสังคม

- 4) มีงานพัฒนาอื่นๆเข้ามารองรับ
- 5) ปัจจัยลบถูกควบคุมจำกัด
- 6) มีการสร้างปัจจัยบวกอย่างเหมาะสม

ส่วนวิทยาการกระบวนการยาเสพติด ที่มียุทธศาสตร์บันได 3 ชั้น ได้นำเสนอตัวชี้วัดความสำเร็จชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหายาเสพติด ในเอกสารประกอบการอบรม หลักสูตรการอบรมวิทยาการกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยสำนักงานป.ป.ส. และสถานีตำรวจภูธรจังหวัดฉะเชิงเทรา ดังนี้

- 1) ประชาชนในชุมชนมีความรักใคร่สามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกันที่จะแก้ไขปัญหาร่วมกันต่อไปด้วยการพึ่งพาตนเอง
- 2) เกิดองค์กรหรือกลไกที่มีพลังเป็นของชุมชนไว้แก้ไขปัญหาดังกล่าวที่ประชาชนเดือดร้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือช่วยชาติได้เมื่อมีเหตุฉุกเฉิน
- 3) มีเวทีไว้สำหรับพบปะ พูดคุย ระดมคน ระดมปัญหา ระดมความคิดเป็นที่วางแผนกำหนดขั้นตอนการแก้ไขปัญหาร่วมกัน
- 4) มีการประสานพลังอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง กระจายทั่วทั้งชุมชน มีการเชื่อมโยงกับชุมชนที่มีพลังในลักษณะเดียวกัน
- 5) เกิดผู้นำใหม่ในชุมชนที่กล้าคิด กล้าทำ กล้านำ อีกหลากหลาย หลายวัย หลายระดับความรู้ทางการศึกษา หลายฐานะความเป็นอยู่
- 6) สามารถหยุดยั้งและแก้ไขปัญหายาเสพติดด้วยพลังชุมชน พลังแผ่นดิน ได้ในระยะยาว มีการเชื่อมโยงกับการแก้ไขปัญหาดังกล่าวในชุมชน ซึ่งเป็นการช่วยเสริมภาครัฐ
- 7) สภาพปัญหาต่างๆของชุมชนลดลงอย่างมีเป้าหมายที่ชัดเจน เช่น ปัญหายาเสพติดลดลง ปัญหาความยากจนลดลง สังคมเปลี่ยนไปในทางสร้างสรรค์ ครอบครัวมีความสุขความสันติทั่วทั้งหมู่บ้าน
- 8) ภาคราชการเข้ามาสนับสนุนชุมชนอย่างสม่ำเสมอในด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพอนามัย แตกต่างจากก่อนการดำเนินงานการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน
- 9) ภาคราชการ องค์กรต่างๆให้การยอมรับว่าประชาชนสามารถแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อย่างจริงจัง ยั่งยืน สังคมยอมรับด้วยการมาศึกษาดูงาน มาฟังด้วยหูมาดูด้วยตาเป็นจำนวนมาก มีการขยายเครือข่ายการทำงานแก้ไขปัญหายาเสพติดในแนวทาง “ชุมชนดูแลชุมชน” ออกไปหลายจังหวัด

โครงการประสานพลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติดในระดับตำบล/เทศบาล ศตส.อ.เมืองตราด ได้นำเสนอวิธีวัดความเข้มแข็งของชุมชน ในคู่มือปฏิบัติงาน ผู้ประสานพลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด โดยแยกเป็น 4 ด้าน รวม 12 ตัวชี้วัด ดังนี้

ด้านที่ 1 วัดความเป็นกลุ่มก้อนของชุมชน

- ตัวชี้วัดที่ 1 มีกลุ่ม/องค์กรชุมชนจำนวนมากและหลากหลาย
 ตัวชี้วัดที่ 2 มีกิจกรรมชุมชนที่ต่อเนื่อง (ทั้งระดับกลุ่ม องค์กร หรือเครือข่าย)
 ตัวชี้วัดที่ 3 มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่ม/องค์กรชุมชน
 (เอื้ออาทร หนุนช่วย รั้ง-รัก-สามัคคี)

ด้านที่ 2 วัดภาวะการนำในชุมชน

- ตัวชี้วัดที่ 4 มีผู้นำและกลุ่มผู้นำที่ชุมชนให้การยอมรับศรัทธา
 ตัวชี้วัดที่ 5 มีเอกภาพในการนำ
 ตัวชี้วัดที่ 6 มีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และกระจายอำนาจการตัดสินใจ
 ตัวชี้วัดที่ 7 มีกระบวนการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพภายในชุมชน (ผู้นำกับสมาชิก)

ด้านที่ 3 วัดศักยภาพในการเรียนรู้และปรับตัว

- ตัวชี้วัดที่ 8 มีเวทีการเรียนรู้ สรุบทบทเรียนในชุมชนเป็นประจำ
 ตัวชี้วัดที่ 9 มีประสบการณ์ในการเผชิญและแก้ไขปัญหา ทั้งสำเร็จและล้มเหลว
 ตัวชี้วัดที่ 10 มีทักษะในการปรับตัวแก้ไขปัญหา

ด้านที่ 4 วัดความสามารถในการพึ่งตนเอง

- ตัวชี้วัดที่ 11 สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเองเมื่อเผชิญปัญหา
 ตัวชี้วัดที่ 12 มีกิจกรรมและการบริหารจัดการในชุมชนที่สะท้อนความสามารถในการ

พึ่งตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม

นอกจากนี้ยังมี “ตัวชี้วัดชุมชนเอาชนะ-มีภูมิคุ้มกันยาเสพติดอย่างยั่งยืน” ซึ่งสมาชิกชุมชน บ้านหน้าเมือง ได้ร่วมกันนำเสนอในบทวิเคราะห์ปัญหา ยาเสพติด-การเอาชนะของชุมชนและความยั่งยืนของการเอาชนะปัญหา ยาเสพติดของชุมชนไว้ดังนี้

- ตัวชี้วัดที่ 1 มีการพัฒนาผู้นำหลายระดับหลายรุ่น
 ตัวชี้วัดที่ 2 เกิดการบริหารจัดการแบบเวที
 ตัวชี้วัดที่ 3 อยู่ร่วมกันได้ระหว่างคนดีกับผู้เคียดแค้นผู้เคยเสพ
 ตัวชี้วัดที่ 4 ทุกคนมีอาชีพมีรายได้
 ตัวชี้วัดที่ 5 เกิดโครงสร้างกลุ่ม โครงสร้างประชาสังคม
 ตัวชี้วัดที่ 6 เด็ก สตรี เยาวชนมีบทบาทร่วมกับชุมชนมากขึ้น

ตัวชี้วัดที่ 7 นำศาสนาและวัฒนธรรมเข้ามาในชีวิตประจำวัน

ตัวชี้วัดที่ 8 กิจกรรมต่างๆมีคนร่วมมือมากขึ้น

ตัวชี้วัดที่ 9 เกิดเครือข่ายในชุมชนและนอกชุมชน

ตัวชี้วัดที่ 10 เกิดความเชื่อมั่นในตัวเจ้าหน้าที่รัฐ

ตัวชี้วัดที่ 11 ตั้งกฎชุมชนและยอมรับกฎหมาย

ตัวชี้วัดที่ 12 ครอบครัวยุคใหม่มีค่านิยมที่ดี ชุมชนเกื้อกูล

ตัวชี้วัดที่ 13 หลดความหวาดกลัว วิตกกังวล

ตัวชี้วัดที่ 14 เกิดความภูมิใจและสำนึกรักถิ่น

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดที่มีผู้นำเสนอไว้ข้างต้น เพื่อนำมาใช้ตรวจสอบประเมินคุณภาพความเข้มแข็งของชุมชนในการเอาชนะปัญหาหาเสพติด และชุมชนเอาชนะปัญหาหาเสพติดอย่างยั่งยืน เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดการวิจัยจึงกำหนดตัวชี้วัดที่จะนำมาใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 ชุมชนเอาชนะปัญหาหาเสพติด ระยะที่ 2 ชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหาหาเสพติดอย่างยั่งยืนโดยในแต่ละระยะแบ่งเป็น 3 ด้าน ประกอบด้วย การมีส่วนร่วม การพึ่งตนเอง และการดำเนินงานเพื่อเอาชนะปัญหาหาเสพติด (ดังตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 แสดงตัวชี้วัดชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหาสุขภาพเสพติดและชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหาสุขภาพเสพติดอย่างยั่งยืนที่จะใช้ตรวจสอบความเข้มแข็งของพื้นที่ศึกษา

ตัวชี้วัด	ระยะที่ 1 ชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหาสุขภาพเสพติด	ระยะที่ 2 ชุมชนเข้มแข็ง เอาชนะปัญหาสุขภาพเสพติดอย่างยั่งยืน
<u>ด้านการมีส่วนร่วม</u>	<ul style="list-style-type: none"> -ชุมชนตระหนักในปัญหาสุขภาพเสพติด -ชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา -มีกระจายอำนาจการตัดสินใจ -มีกระบวนการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ 	<ul style="list-style-type: none"> -ชุมชนตระหนักในปัญหาสุขภาพเสพติด -ชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา -มีกระจายอำนาจการตัดสินใจ -มีกระบวนการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ -กิจกรรมต่างๆมีคนร่วมมือมากขึ้น -เด็ก/สตรี/เยาวชนมีบทบาทในชุมชนมากขึ้น
<u>ด้านการพึ่งตนเอง</u>	<ul style="list-style-type: none"> -เกิดองค์กรหรือกลไกที่มีพลังในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ -สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเองเมื่อเผชิญปัญหา -มีกิจกรรมและการบริหารจัดการในชุมชนที่สะท้อนความสามารถในการพึ่งตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> -องค์กรมีพลังในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ -สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเองเมื่อเผชิญปัญหา -มีกิจกรรมและการบริหารจัดการในชุมชนที่สะท้อนความสามารถในการพึ่งตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม -ทุกคนมีอาชีพมีรายได้ -สภาพปัญหาต่างๆของชุมชนลดลงอย่างมีเป้าหมายที่ชัดเจน (ปัญหาสุขภาพเสพติด/ปัญหาความยากจน) ชุมชน/สังคมเปลี่ยนไปในทางสร้างสรรค์ ครอบครัวยุติมีความสุข
<u>ด้านการดำเนินงานเพื่อเอาชนะปัญหาสุขภาพเสพติด</u>	<ul style="list-style-type: none"> -มีเวทีไว้สำหรับพบปะพูดคุย/ระดมคน/ระดมปัญหา ระดมความคิดเป็นที่วางแผนกำหนดขั้นตอนการแก้ไขปัญหา -เกิดเครือข่ายในชุมชน -อยู่ร่วมกันได้กับผู้เคยค้าเคยเสพ -ตั้งกฎชุมชนและยอมรับกฎหมาย -เกิดความเชื่อมั่นในตัวเจ้าหน้าที่รัฐ -ผู้เสพ/ผู้ติดได้รับการบำบัดรักษา/ดูแลโดยชุมชน ไม่เป็นตัวแพร่กระจายหรือสร้างความเดือดร้อนแก่ชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> -มีเวทีการเรียนรู้สำหรับพบปะ/พูดคุย/ระดมคน/ปัญหา/ความคิด มีทักษะในการปรับตัวแก้ไขปัญหา <u>สรุปทเรียนในชุมชนเป็นประจำ</u> -เกิดเครือข่ายในและนอกชุมชน -อยู่ร่วมกันได้กับผู้เคยค้าเคยเสพ -ตั้งกฎชุมชนและยอมรับกฎหมาย -เกิดความเชื่อมั่นในตัวเจ้าหน้าที่รัฐ -ผู้เสพ/ผู้ติดได้รับการบำบัดรักษา/ดูแลโดยชุมชนอย่างเหมาะสม ไม่เป็นตัวแพร่กระจายหรือสร้างความเดือดร้อนแก่ชุมชน

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ตัวชี้วัด	ระยะที่ 1 ชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหาเสพติด	ระยะที่ 2 ชุมชนเข้มแข็ง เอาชนะปัญหาเสพติดอย่างยั่งยืน
ด้านการดำเนินงาน เพื่อเอาชนะปัญหา เสพติด		<ul style="list-style-type: none"> -มีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ -มีการเพิ่มสมาชิกกลุ่มอย่างเหมาะสม -ปัจจัยลบถูกควบคุมจำกัด -มีการสร้างปัจจัยบวกอย่างเหมาะสม -นำศาสนา/วัฒนธรรมเข้ามาในชีวิตประจำวัน -ภาคราชการ/องค์กรต่างๆ/สังคมยอมรับด้วยการมาศึกษาดูงาน มีการขยายเครือข่ายการทำงานแก้ไขปัญหาเสพติดในแนวทาง “ชุมชนดูแลชุมชน”

2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมนั้น สามารถเกิดขึ้นได้ในหลายลักษณะ หลายรูปแบบ หลายวิธีการ ทั้งนี้จะมีความแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ ดังนั้นการให้นิยามความหมายของการมีส่วนร่วมโดยนักวิชาการและนักพัฒนาต่างๆ จึงมีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป โดยมีเงื่อนไขสำคัญอยู่ที่ความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ

Caayupan (อ้างถึงใน ชินรัตน์ สมสืบ, 2539 : 22) ได้นิยามว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนคือกระบวนการที่ผู้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนามีโอกาส และใช้โอกาสในการแสดงความรู้สึกเพื่อบ่งถึงความต้องการและประมวลสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด เพื่อวางแผนการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย ตามสถานที่และวิธีการที่ผู้ได้รับประโยชน์คิดไว้โดยได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานพัฒนาหรือภายนอกน้อยที่สุด” แนวคิดนี้มีข้อน่าสังเกตคือ กล่าวถึงเพียงแต่ผู้ได้รับประโยชน์ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วไม่อาจปฏิเสธได้ว่าในกระบวนการพัฒนานั้นมิได้มีแต่ผู้ได้รับประโยชน์ แต่ยังมีผู้ที่ต้องสูญเสียประโยชน์อีกเป็นจำนวนมากที่ควรจะต้องให้ความสำคัญ และจำเป็นจะต้องเปิดโอกาสให้พวกเขาได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน

ส่วนกลุ่มผู้เชี่ยวชาญขององค์การสหประชาชาติ (1981 อ้างถึงใน กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2546:2-2) ได้นิยามความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า ควรจะมีลักษณะ

จำกัดเฉพาะในระบบเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองหนึ่งๆเท่านั้น พร้อมทั้งได้ขยายความการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าควรมีความครอบคลุมประเด็นต่างๆ ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของประชาชนควรครอบคลุมถึงการสร้างและเปิดโอกาสที่เอื้อให้สมาชิกทุกคนในชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา และสามารถได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

2) การมีส่วนร่วมต้องสะท้อนถึงการเข้าร่วมโดยสมัครใจและมีความเป็นประชาธิปไตย ในกรณีต่อไปนี้

- กิจกรรมนั้นๆเอื้อให้เกิดความพยายามพัฒนา
- มีการจัดสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาให้สมาชิกอย่างเท่าเทียม
- สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกกิจกรรม กำหนดเป้าหมาย นโยบาย วางแผนและดำเนินโครงการเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

3) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับชาติจะช่วยให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ประชาชนลงทุนลงแรงกับประโยชน์ที่ได้รับ

4) ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจมีความผิดแผกแตกต่างกันไปตามสภาพเศรษฐกิจ นโยบายและ โครงสร้างการบริหารของประเทศ รวมทั้งลักษณะสังคมและประชากร การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน

ในประเด็นการมีส่วนร่วมการพัฒนานอกจากการคำนึงถึงผู้ที่รับประโยชน์แล้ว ยังควรพูดถึงการป้องกันการสูญเสียประโยชน์ และมาตรการเพื่อลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะการพัฒนาไม่ได้ให้ประโยชน์อย่างเดียว แต่ยังสร้างผลเสียและผลกระทบอีกด้วย

Franklyn Lisk (อ้างถึงใน ชินรัตน์ สมสืบ, 2539:23) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมในมุมมองที่กว้างว่า การมีส่วนร่วม หมายถึงการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของประชาชนในการดำเนินการตัดสินใจในทุกๆระดับและทุกรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง และโดยเฉพาะในบริบทของมวลชนอย่างกว้างขวางในการเลือกรับการบริการ และการประเมินผลของแผนงานและโครงการต่างๆ ที่จะนำมาซึ่งการยกระดับความเป็นอยู่ให้สูงขึ้น อย่างไรก็ตามแนวคิดนี้มีจุดอ่อนคือเน้นไปที่การเลือกรับบริการจากรัฐ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วควรจะเน้นในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนามากกว่า

อรพินท์ สพโชคชัย (2538:1) ได้กล่าวถึงความหมายและขอบเขตของการมีส่วนร่วม (participation) ดังนี้ “โดยทั่วไปแล้วคำนี้มีความหมายเชิงกว้าง แต่ในความหมายเชิงการพัฒนาชนบทนั้นจะหมายถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย(stakeholder)ในชุมชนหรือประชาชนในการที่มาร่วมมีบทบาทในการดำเนินงานพัฒนาของภาครัฐ แต่ความหมายใน

เชิงกว้างอาจหมายถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆของชุมชนโดยตรง นอกจากนี้ อาจมีการใช้คำว่ามีส่วนร่วมนี้ในเชิงการเมือง ซึ่งมีความหมายเพียงการไปเลือกตั้ง ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงมีได้ทุกระดับตั้งแต่ระดับหมู่บ้านขึ้นไปจนถึงระดับชาติ”

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนา หมายถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิก ผู้มีส่วนได้เสียในชุมชนทั้งหมดในการตัดสินใจเลือกกิจกรรม กำหนดรูปแบบ และแนวทางการดำเนินงานกิจกรรมการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ชุมชนได้วางไว้ร่วมกัน โดยอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอกน้อยที่สุด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าการมีส่วนร่วม หมายถึงการที่สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของชุมชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ภายใต้เงื่อนไขที่สำคัญคือ การพัฒนาต้องเริ่มต้นจากประชาชน (start where people are) และประชาชนต้องช่วยตัวเอง (self-help) ซึ่งหมายความว่า การที่ประชาชนจะริเริ่มช่วยตัวเองได้นั้น ประชาชนจะต้องมีโอกาสที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนเสียก่อน ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมนั้นมีเงื่อนไขที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการดังนี้ ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527:186-187)

- 1) ประชาชนต้องมีอิสรภาพในการมีส่วนร่วม (freedom to participate)
- 2) ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม (ability to participate)
- 3) ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม (willingness to participation)

นอกจากการมีส่วนร่วมจะต้องเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไข 3 ประการที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนยังมีความจำเป็นต้องวิเคราะห์ให้ครอบคลุมมิติและลักษณะต่างๆ ของการมีส่วนร่วม ดังที่ Cohen และ Uphoff (นพกาญจน์ เมตตานนท์ 2541:36-37) ได้เสนอแนวคิดเบื้องต้นในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมว่าประกอบด้วย 3 มิติ (Dimensions) โดยมิติของการมีส่วนร่วมจะประกอบด้วยประเด็นคำถามดังต่อไปนี้

1. มีส่วนร่วมอะไรบ้าง (What)

- 1.1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
- 1.2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation)
- 1.3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits)
- 1.4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

2. มีส่วนร่วมกับใครบ้าง (Whose) ได้แก่ การมีส่วนร่วมนั้นมีใครร่วมบ้าง ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เจ้าหน้าที่ต่างชาติ มีองค์กรหรือหน่วยงานใดที่ให้ทุน เป็นต้น ทั้งนี้ต้องพิจารณาคุณลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจของผู้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องอายุ เพศ สถานภาพครอบครัว ระดับการศึกษา ระดับชั้นในสังคม อาชีพ รายได้ ระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน และการถือครองที่ดิน

3. มีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง (How) โดยพิจารณาจาก
 - 3.1 การมีส่วนร่วมเกิดจากเบื้องบนหรือเบื้องล่าง
 - 3.2 ถูกบังคับให้เข้าร่วมกิจกรรมหรือมีแรงจูงใจให้เข้าร่วม
 - 3.3 ลักษณะโครงสร้างของชุมชน
 - 3.4 ช่องทางการมีส่วนร่วมที่เป็นการมีส่วนร่วมโดยผ่านปัจเจกชนหรือผ่านกลุ่ม
4. การมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยการผ่านตัวแทน
5. การมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
 - 5.1 ระยะเวลาความต่อเนื่องของกิจกรรม
 - 5.2 ขอบข่ายความครอบคลุมของกิจกรรม
 - 5.3 ผลที่เกิดจากการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นแนวทางในการพัฒนาที่เชื่อว่าจะเป็นรากฐานสำคัญที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองได้ของชุมชน ทั้งนี้เพราะหากชุมชนมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆตั้งแต่ต้นอย่างแข็งขันจะทำให้สมาชิกในชุมชนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาตนเองได้ในระยะยาว โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากบุคคลภายนอกหรือหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน การไม่รอรับความช่วยเหลือจากภายนอกย่อมหมายถึงการพึ่งตนเองได้ของชุมชน

2.4 แนวคิดการพึ่งพาตนเองของชุมชน

2.4.1 ความหมายของการพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเองเป็นหลักการพัฒนาที่พยายามสร้างเสริมให้ประชาชนได้ใช้ศักยภาพและความสามารถของตนเองในการแก้ปัญหาของตนเองเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง หรือกล่าวได้ว่าเป็นการพัฒนาโดยประชาชนและเพื่อประชาชนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ หากเราพิจารณาเหตุผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้ลึกซึ้ง จะพบว่าการพัฒนาที่ถูกต้องควรจะเป็นการพัฒนาที่ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการพึ่งตนเองในอนาคต โดยไม่ต้องคอยพึ่งพิงรัฐบาล องค์กร หรือสถาบันต่างๆ (พินิจ ลาภธนานนท์, 2528:26) นอกจากนี้ “การพึ่งตนเอง” ยังมีได้ทั้งในระดับปัจเจกชน (individual) และระดับชุมชน โดยการพึ่งตนเองในระดับปัจเจก หมายถึงการที่บุคคลสามารถดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคงและสามารถตัดสินใจในเรื่องสำคัญๆได้ด้วยตนเอง ส่วนการพึ่งตนเองในระดับชุมชน หมายถึงการที่คนในชุมชนมารวมกันเป็นกลุ่มและประกอบกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอภายใต้กฎระเบียบของสังคม และมีเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน(วิกิต

ประกายหาญ, 2544:10) โดยที่ภาวะการพึ่งตนเองจะมีลักษณะเป็นพลวัต(dynamic) คือ มีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาภายใต้บริบทที่แวดล้อมชุมชนในช่วงเวลานั้นๆ

ส่วนประจักษ์ บุญอารีย์ (อ้างถึงใน อิระวัชร จันทรประเสริฐ, 2539:36) ได้กล่าวถึง แนวความคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองโดยครอบคลุมด้านต่างๆ ทั้ง 7 ด้าน ดังต่อไปนี้คือ

- 1) การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ หมายถึงการที่บุคคลมีสมาธิ มีความเชื่อมั่น สามารถควบคุมสติของตนเองได้ มีความยึดมั่นในความดีงาม และไม่ตกเป็นทาสของกิเลสทั้งปวง
- 2) การพึ่งตนเองได้ทางความคิด หมายถึงการมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์สูง คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้ดี
- 3) การพึ่งตนเองได้ทางสาธารณสุข หมายถึงการมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์ สามารถรับผิดชอบต่อสุขภาพร่างกายตนเองโดยไม่ปล่อยให้เป็นเรื่องของแพทย์และโชคชะตา
- 4) การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ
- 5) การพึ่งตนเองได้ทางการทำงาน หมายถึงการมีงานที่สามารถเลี้ยงชีพ และสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต รวมทั้งความสามารถที่จะทำงานในลักษณะร่วมมือร่วมใจกับผู้อื่น
- 6) การพึ่งตนเองได้ทางปัญญา หมายถึงการมีความสามารถในการแสวงหาความรู้ ประสพการณ์ สามารถที่จะเลือกหรือตัดสินใจแก้ไขปัญหของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 7) การพึ่งตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี หมายถึงมีความสามารถที่จะสร้างตนเองและครอบครัวเพื่อการพึ่งตนเอง

จากความหมายที่มีผู้นำเสนอไว้ข้างต้นสรุปได้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึงการที่บุคคลหรือชุมชนสามารถดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของตนด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง แต่อาจร่วมมือกับผู้อื่นที่ตกอยู่ในสถานการณ์เดียวกัน เพื่อให้เกิดพลังในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ในการศึกษาครั้งนี้ นอกจากจะพิจารณาการพึ่งตนเองในการพัฒนาชุมชนในภาพรวมแล้ว ยังเน้นเป็นพิเศษในประเด็นการพึ่งตนเองในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดโดยชาวบ้านหรือชุมชนเอง ด้วยการพึ่งพาการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกชุมชนให้น้อยที่สุด

2.4.2 องค์ประกอบของการพึ่งตนเอง

เกรียงศักดิ์ วงศ์เจริญศักดิ์ (2537:9) กล่าวว่า ชุมชนจะสามารถพึ่งตนเองได้ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. ชุมชนมีพื้นฐานการดำเนินกิจกรรมต่างๆจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน โดยที่ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนของตนเอง แต่ในกรณีที่เป็นที่

สามารถติดต่อบุคลากรจากภายนอกให้เข้ามาสนับสนุนได้ ทั้งในเรื่องของการให้คำแนะนำและอบรมเพื่อให้เกิดความพร้อมในการแก้ปัญหาตัวเองมากที่สุด และการเข้าไปของบุคคลภายนอกจะต้องมาจากความต้องการของชุมชนเท่านั้น

2. มีผู้นำชุมชนเป็นแกนหลักในการแก้ปัญหาชุมชน การจัดตั้งองค์กรชุมชนนั้นต้องเป็นเรื่องที่ชุมชนดำเนินการเอง โดยอาศัยความเข้มแข็ง เสียสละ ท่วมเท และจริงจังของผู้นำ ซึ่งผู้นำควรเป็นผู้ได้รับการฝึกอบรมให้มีภาวะผู้นำ

3. ชุมชนเปลี่ยนจากผู้รับความช่วยเหลือเป็นผู้มีส่วนช่วยเหลือ โดยสมาชิกชุมชนมีหน้าที่พัฒนาและสอดส่องดูแลภัยทั้งจากภายในและภายนอกที่เข้ามาคุกคามชุมชน โดยไม่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากรัฐแต่เพียงอย่างเดียว

4. คนในชุมชนเรียนรู้ที่จะเสียสละทั้งแรงกาย แรงใจและทรัพย์สินของ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างสำนึกเพื่อชุมชน

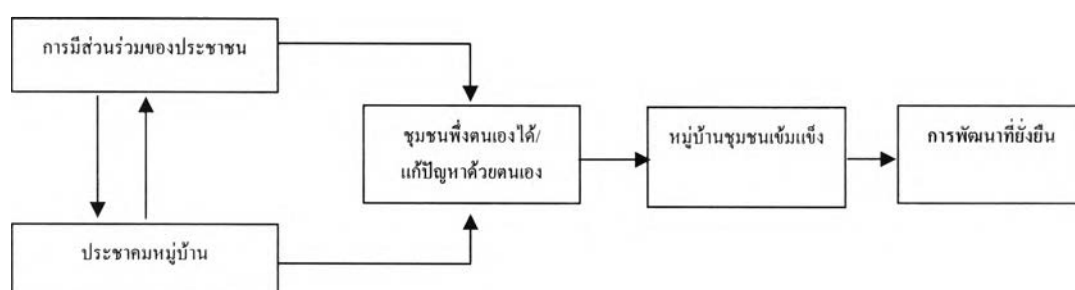
แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงชุมชนจากผู้รับความช่วยเหลือให้เป็นผู้มีส่วนช่วยเหลือ โดยไม่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากรัฐแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาบนพื้นฐานการพึ่งตนเอง โดยสมาชิกทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน การเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน จะเป็นการเพิ่มศักยภาพของทั้งบุคคลและชุมชนในการพึ่งตนเองให้สูงขึ้น

2.4.3 ลักษณะของการพึ่งตนเอง

พิเชียน ลิ้มปี๋หวังอยู่ (2531:14) กล่าวว่า การที่ท้องถิ่นจะเรียกว่าพึ่งตนเองได้นั้น ต้องประกอบด้วยลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. ชุมชนมีทรัพยากรภายในที่มีความเหมาะสมและเพียงพอต่อการบริโภคภายในท้องถิ่น
2. อัตราการเจริญเติบโตของท้องถิ่นนั้นๆเกิดจากการลงทุน หรือการใช้ทรัพยากรภายในเป็นสำคัญ
3. ขนาดของประชากรมีความเหมาะสมกับการผลิตภายใน
4. มีโครงสร้างพื้นฐานทางด้านกายภาพและสังคมที่มีความพอเหมาะสมควรและพอเพียงแก่ความต้องการพื้นฐานของชุมชน

ลักษณะการพึ่งตนเองดังกล่าวข้างต้นค่อนข้างเป็นนามธรรม และในแต่ละประเด็นมีลักษณะร่วมอย่างหนึ่งคือ ความเหมาะสมและความพอเพียงซึ่งจะมองได้เป็น 2 มิติ คือมิติเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ อย่างไรก็ตามความเหมาะสมและพอเพียงในแต่ละชุมชนนั้นย่อมไม่เหมือนกัน จึงไม่อาจนิยามลักษณะที่เฉพาะเจาะจงของการพึ่งตนเองของชุมชนใดชุมชนหนึ่งได้ ทั้งนี้เพราะความสามารถในการพึ่งตนเองได้ของชุมชนนั้นไม่ได้จำกัดแค่มิติทางด้านเศรษฐกิจอย่างที่กล่าวมาข้างต้นเพียงมิติเดียว หากแต่ต้องอาศัยทุนทางสังคมและวัฒนธรรมภายในชุมชนนั้นมาใช้เป็นฐานในการสร้างความพอเพียงและความเหมาะสมในการพึ่งตนเองให้เกิดขึ้น

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 งานวิจัยเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (2533) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การดำรงอยู่ของชุมชน: กระบวนการต่อสู้และการพัฒนา” พบว่า องค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการที่ช่วยให้ชุมชนดำรงอยู่และสามารถพึ่งตนเองได้เป็นพื้นฐานเบื้องต้น แม้ว่าจะต้องอาศัยความร่วมมือจากภายนอกบ้างบางอย่าง ดังนี้

- 1) ต้องมีสมาชิกอยู่ในชุมชน
- 2) ในชุมชนต้องมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน
- 3) ในชุมชนต้องมีสถาบันที่ทำหน้าที่เอื้อต่อชีวิตชุมชน

ทั้งนี้ต้องมีตัวบ่งชี้ (indicator) ที่สำคัญซึ่งเป็นเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ คือ

1) มีแรงเกาะเกี่ยวกันภายในชุมชน ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลนั่นเองนอกจากนี้ยังต้องมีสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันผีปู่ซึ่งเป็นสถาบันที่เป็นตัวสร้างเงื่อนไขให้กับบุคคลกลุ่มหนึ่งได้มาสร้างความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือกัน เพราะความเป็นเครือญาติกัน

2) จะต้องมีสภาพเพียงพอในแง่ปัจจัยดำรงชีวิต อย่างน้อยในพื้นที่ชุมชนนั้นต้องมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรเพียงพอที่ชาวบ้านจะทำการผลิต หรือในชุมชนนั้นจะต้องมีเงื่อนไขของการสร้างงานหรือการผลิตที่ทำให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ไม่ต้องถูกบีบบังคับให้ต้องอพยพเคลื่อนย้ายออกจากชุมชน

3) ต้องมีการจัดการและกระบวนการตัดสินใจที่เป็นอิสระ ครอบคลุมในทุกมิติสอดคล้องกับสภาพความต้องการของชุมชน และในขณะเดียวกันต้องสามารถจัดการความขัดแย้งภายในชุมชนได้อีกด้วย

การศึกษานี้ได้นำเสนอประเด็นที่สำคัญในกระบวนการเสริมสร้างการพึ่งตนเอง คือ ความพอเพียงในแง่ปัจจัยดำรงชีวิต หรือหมายถึงการมีระบบเศรษฐกิจของชุมชนแบบพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นปัจจัยเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถดำรงชีพอยู่ได้ในท้องถิ่นของตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพิงกับระบบเศรษฐกิจที่ถูกกำหนดจากภายนอก

สมหมาย สาททรัพย์ (2542:บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงของชาวพุทธ :กรณีศึกษา ชุมชนศรีชะโศก อำเภอกันทรลักษ์ จากการศึกษาพบว่า ชุมชนศรีชะโศก มีความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ในระดับสูง โดยมีความเข้มแข็งทางด้านปัจจัยเศรษฐกิจชุมชนในระดับสูง ปัจจัยด้านการเรียนรู้มีความเข้มแข็งในระดับสูง ส่วนปัจจัยด้านศาสนาและวัฒนธรรมก็มีความเข้มแข็งสูงเช่นเดียวกัน และจัดได้ว่าเป็นปัจจัยที่มีความเข้มแข็งมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจัยอื่นๆ หรือสรุปได้ว่าปัจจัยด้านความศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชน อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในภาพรวมแล้ว แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนศรีชะโศก ที่แม้จะอยู่ในระดับสูง แต่เงื่อนไขการนำไปปฏิบัติในสังคมหรือชุมชนโดยทั่วไปนั้นค่อนข้างทำได้ยากเพราะในสภาพสังคมที่เป็นจริงนั้นมีชุมชนจำนวนน้อยเท่านั้นที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมในฐานะทุนทางสังคมที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้เกิดวิถีชีวิตที่ดีงามและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในชุมชน

อัครพล วรรณสุทธะ (2543:บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องภาวะผู้นำในการสร้างเสริมความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง : กรณีศึกษาเปรียบเทียบบ้านศิลารักษ์กับบ้านดินสำราญ อำเภอพิบูลย์รักษ์ จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่า ความสำเร็จในการสร้างเสริมความเข้มแข็งเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองให้ประสบความสำเร็จ ส่วนหนึ่งเกิดจากผู้นำชุมชนใช้ภาวะผู้นำแบบประชาธิปไตยเข้าไปมีบทบาทในการระดมปัจจัยเกี่ยวกับการเงิน ปัจจัยเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกและภายในมาใช้ในกระบวนการพัฒนาชุมชนหมู่บ้าน ในขณะที่ความ

ล้มเหลวเกิดจากผู้นำภาวะผู้นำแบบอัตตาธิปไตย นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้นำนั้นยังต้องเป็นผู้มีความเสียสละอย่างยิ่ง และในการทำงานนั้นต้องมีความโปร่งใส ยุติธรรม จึงจะสามารถสร้างศรัทธาจากชาวบ้านตลอดจนการระดมการมีส่วนร่วมจากชาวบ้านมาใช้ในกระบวนการ จากการศึกษาครั้งนี้ช่วยให้เห็นภาพสะท้อนต่อแนวทางการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งได้ชัดเจนประการหนึ่งคือ ความสำคัญของผู้นำที่มีศักยภาพหรือความพร้อมที่จะเป็นส่วนสำคัญในการกระตุ้นหรือผลักดันคนในชุมชนให้มาร่วมกันพัฒนาและเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยเฉพาะผู้นำที่มีศักยภาพหรือความพร้อมนั้นต้องมีทั้งอำนาจตามประเพณีและบารมี อำนาจตามประเพณีเป็นลักษณะของการใช้กลไกของกลุ่มความสัมพันธ์แบบต่างๆ เช่น ความภักดีในตัวบุคคล ความผูกพันแบบเครือญาติ แบบอุปถัมภ์ ส่วนอำนาจตามบารมี หมายถึง ลักษณะพิเศษที่สมาชิกในชุมชนให้การยอมรับ โดยทั่วไปแล้วผู้มีอำนาจตามบารมี มักปรากฏขึ้นตามธรรมชาติในช่วงเวลาที่ชุมชนประสบวิกฤติ

นอกจากนี้ยังมีอีกผลการศึกษาหนึ่งที่ช่วยยืนยันบทบาทสำคัญของผู้นำชุมชน คือการศึกษาของ สัมพันธ์ เดชะอธิก และคณะ (2540: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน ผลการศึกษาพบว่า องค์กรประกอบหรือระบบย่อยสำคัญที่ทำให้องค์กรชาวบ้านมีความเข้มแข็งและดำรงอยู่ได้ คือ การมีผู้นำที่มีอุดมการณ์ มีวิสัยทัศน์ในกิจกรรมที่ชัดเจน มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยกิจกรรมนั้นๆมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ส่วนรวม และมีงบประมาณที่เพียงพอต่อการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

2.5.2 ตัวอย่างประสบการณ์ชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาเสพติดอย่างยั่งยืน

ปัจจุบันมีหมู่บ้าน/ชุมชนจำนวนหนึ่งที่สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชนของตนโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนให้มาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมกันเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้เห็นกระบวนการแก้ปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่ชัดเจนขึ้น จึงได้นำเสนอตัวอย่างประสบการณ์ของชุมชนในการแก้ไขปัญหาเสพติดจำนวน 2 ชุมชน ซึ่งชุมชนแรกเป็นชุมชนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ส่วนชุมชนที่สองเป็นชุมชนชาวม้ง ซึ่งอาศัยอยู่ทางภาคเหนือของไทย โดยทั้งสองชุมชนมีกระบวนการแก้ไขปัญหาเสพติด ดังนี้

1. บ้านภูเงิน ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 ตำบลหนองงูงทับม้า อ.วังสามหมอ จ.อุดรธานี (ประสบการณ์ชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาเสพติดอย่างยั่งยืน(ก),2547:1-9) เป็นหมู่บ้านที่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดมาตั้งแต่ พ.ศ.2538-2539 แต่การแพร่ระบาดในช่วงนั้นจะอยู่ในกลุ่มของผู้ใช้แรงงานซึ่งมาจากที่อื่น จนกระทั่งช่วงปี พ.ศ.2540 ยาเสพติดได้แพร่ระบาดเข้าสู่สมาชิกในชุมชน โดยที่เหตุผลในการใช้ก็คือต้องการงานให้ได้มากขึ้นเนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพตัดอ้อย การใช้ยาเสพติดในช่วงนั้นมีความแพร่หลายทั้งในกลุ่มคนงานและกลุ่มเจ้าของไร่ ในช่วง

แรกเจ้าของไร่จะซื้อไว้ให้คนงานและเพื่อเสพเองด้วย แต่ต่อมาก็ได้ผันตัวเองมาเป็นผู้ค้าทั้งนี้เพราะการค้ายาเสพติดเป็นช่องทางการสร้างรายได้ที่ล่อใจ ประกอบกับสภาพพื้นที่ของหมู่บ้านที่เป็นพื้นที่รอยต่อของหลายจังหวัด สามารถเข้าออกได้หลายทาง จึงง่ายต่อการลำเลียงยาเสพติด แต่ยากต่อการควบคุมดูแลของเจ้าหน้าที่ สถานการณ์ปัญหายาเสพติดดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งปี พ.ศ. 2543 สำนักงานป.ป.ส. ได้เข้ามาสำรวจชุมชนเพื่อจะดำเนินการแก้ไขปัญหาลงพื้นที่ หลังจากนั้นก็สามารถปราบปรามและจับกุมผู้ค้าได้หลายคน แต่สถานการณ์กลับมีความรุนแรงขึ้นเพราะมีการฆ่าตัดตอนเกิดขึ้นในชุมชน

หลังจากเกิดเหตุการณ์ฆ่าตัดตอนได้ 20 วัน ได้มีทหารจากกองกำลังค่ายสุรศักดิ์มนตรี กองทัพภาคที่ 2 เข้ามาตั้งกำลังในหมู่บ้าน และจัดทำเวทีประชาคมเพื่อให้โอกาสผู้ค้า ผู้เสพได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และเนื่องจากว่าปัญหาเสพติดเป็นปัญหาที่ชาวบ้านในชุมชนต้องการแก้ไขและหาทางออก เพราะไม่อยากจะให้หมู่บ้านของตนได้ชื่อว่าเป็นแหล่งค้ายา เมื่อมีทหารเข้ามาสนับสนุนชาวบ้านจึงมีความมั่นใจขึ้น การระดมการแก้ไขปัญหาเสพติดจึงได้เริ่มขึ้น

กระบวนการแก้ไขปัญหาเสพติดของบ้านภูเงิน

1. จัดเวทีประชาคมหมู่บ้าน ภายใต้การนำของทหารจากกองกำลังค่ายสุรศักดิ์มนตรี กองทัพภาคที่ 2 ซึ่งได้เข้ามาจัดให้มีการประชุมหมู่บ้านทุกหลังคาเรือน เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2543 โดยมีขั้นตอนดังนี้

1.1 ค้นหาวิกฤติของปัญหา เพื่อให้ทุกคนในหมู่บ้านมาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน ผลสรุปจากการวิเคราะห์ปัญหาปรากฏว่า ปัญหาเสพติดเป็นปัญหาที่ชาวบ้านอยากแก้ไขมากที่สุด โดยข้อเสนอร่วมกันในการแก้ไขปัญหายาเสพติดคือ ใช้วิธีการสันติวิธี โดยการให้อภัยและให้ออกมาแก้ผู้เกี่ยวข้องกักขังยาเสพติดกลับใจหันมาทำความดีเพื่อแผ่นดิน

1.2 จัดเวทีสลายผู้ค้าและให้ออกมาแสดงตน

1.3 ทำพันธะสัญญาประชาคมหมู่บ้าน โดยผู้ที่เคยเกี่ยวข้องกับยาเสพติดมาทำพันธะสัญญาว่าจะเลิกยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดอย่างเด็ดขาด โดยมีผู้ให้การรับรองคนแรกคือ ผู้ใหญ่บ้าน คนที่สองคือ เพื่อนบ้านที่อยู่ข้างเคียงลงชื่อเป็นพยาน โดยผู้เคยเกี่ยวข้องกับยาเสพติดตกลงว่ายินยอมว่าให้บุคคลทั้งสองว่ากล่าวตักเตือนได้

2. ร่างกฎระเบียบของหมู่บ้านและจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน เพื่อทำหน้าที่ติดตามดูแลและตรวจสอบให้มีการปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด โดยกรรมการ 1 คน รับผิดชอบดูแล 8 ครัวเรือน โดยคณะกรรมการจะต้องพูดคุยสรุปและรายงานผลแลกเปลี่ยนกันทุกวัน

เนื่องจากปัญหาเสพติดเป็นปัญหาที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และอาจกลับเข้ามาในชุมชนอีกครั้งหากชาวบ้านและคณะกรรมการเกิดความย่อหย่อนในการเอาใจใส่ ดังนั้นชาวบ้านภู

เงินจึงได้ร่วมกันวางแผนทางเพื่อที่จะรักษาสถานะของการปลอดยาเสพติดและเอาชนะยาเสพติดอย่างยั่งยืนให้เกิดขึ้นกับชุมชน ซึ่งแนวทางที่ชุมชนได้วางไว้ร่วมกัน มีดังนี้

1. การจัดเวทีประชาคมหมู่บ้าน โดยจัดให้มีการประชุมต่อเนื่องทุกเดือน เพื่อเป็นการนำเสนอผลการตรวจสอบกันเองของสมาชิกในชุมชนเพื่อแจ้งกับเวทีสาธารณะ ทั้งนี้เวทีประชาคมหมู่บ้านนี้ไม่ได้แก้ไขเฉพาะปัญหาเสพติดแต่ครอบคลุมทุกเรื่อง เป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาแบบมีส่วนร่วม ส่งผลให้เกิดความสามัคคี รักท้องถิ่น และร่วมกันปกป้องหมู่บ้านตนเอง
2. การจัดเวรยามในหมู่บ้าน เพื่อเฝ้าระวังและสอดส่องดูแล ทั้งคนในหมู่บ้านหรือคนภายนอกซึ่งอาจมีพฤติกรรมส่อไปในทางไม่ดี
3. การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายต่อต้านยาเสพติดในระดับอำเภอ เป็นการขยายผลต่อหลังจากที่กองทหารได้ออกไปจากพื้นที่ โดยเครือข่ายในระดับอำเภอจะประชุมร่วมกันทุกวันที่ 9 ของเดือน ส่วนเครือข่ายตำบลจะมีการจับเคลื่อนกันเองในแต่ละตำบล โดยต้องส่งบันทึกการประชุมให้กับคณะกรรมการเครือข่ายรับทราบทุกครั้ง
4. เสริมสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน เพื่อป้องกันการกลับเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดอีก

จากประสบการณ์การแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยชุมชนมีส่วนร่วมของหมู่บ้านภูเงิน สรุปได้ว่าเป็นกระบวนการแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยอาศัยรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน ที่วางอยู่บนความไว้วางใจกัน การติดต่อให้ข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน และที่สำคัญที่สุดคือ การกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการคิด การค้นหาปัญหาโดยการเปิด โอกาสให้มีเวทีในการแสดงออกและสะท้อนปัญหาาร่วมกัน พร้อมทั้งสร้างทัศนคติที่ถูกต้องว่าปัญหาของชุมชนชุมชนต้องแก้ไขเองบนพื้นฐานของการให้อภัยต่อกัน ความสำเร็จของการแก้ไขปัญหายาเสพติดของบ้านภูเงินจึงเป็นอีกหนึ่งบทเรียนที่สำคัญที่จะนำไปสู่การเอาชนะปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืน

2. บ้านเข็กน้อย ตำบลน้ำซุ่น อ.หล่มสัก จ.เพชรบูรณ์ (ประสบการณ์ชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืน(ข),2547) แต่เดิมชาวม้งในบ้านเข็กน้อยมีชีวิตที่เรียบง่าย การสุบฝืนเป็นเรื่องปกติของผู้อาวุโส และฝืนยังมีความสำคัญในการนำมาใช้รับรองคุณธรรมและผู้อาวุโสในพิธีเพื่อไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง แต่เดิมถือได้ว่าฝืนเป็นพืชเศรษฐกิจของชาวม้ง จนกระทั่งต่อมารัฐบาลได้สนับสนุนให้ปลูกพืชชนิดใหม่แทนพืชหมิ่นเวียนแบบเดิม ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวม้งเปลี่ยนแปลงไป ต้องพึ่งพิงตลาดมากขึ้น และการปลูกพืชชนิดใหม่ๆต้องดูแลมาก ลงทุนลงแรงมาก แต่รายได้แย่งลง ปัญหาหนี้สินเพิ่มพูน ความเครียดสูงขึ้น ในช่วงเวลานี้เองที่มีผู้ค้ายาเสพติดรายย่อยเกิดขึ้น

ในช่วงปี พ.ศ. 2535-2540 ชาวเมืองเริ่มส่งลูกหลานลงจากคอกย ทั้งเพื่อศึกษาเล่าเรียนและรับจ้างในเมือง ซึ่งชาวเมืองที่ลงมาจากคอกยนี้ส่วนหนึ่งติดยาบ้า ดังนั้นเมื่อกลับขึ้นคอกยก็นำยาบ้าขึ้นไปด้วย

ในช่วงที่ปี พ.ศ. 2540-2545 วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อชาวเมือง ซึ่งมีรายได้น้อยเพียงพอกอยู่แล้วให้แย่ไปอีก กลุ่มผู้เสพผู้ค้าในบ้านเจ็คน้อยจึงขยายตัวอย่างรวดเร็ว ประกอบกับเจ้าหน้าที่ตำรวจก็ไม่เข้มงวด การค้าการเสพจึงทำได้สะดวก เมื่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติดและมีความรุนแรงมากขึ้นผู้นำชุมชนจึงได้คิดหาทางแก้ไขปัญหานี้เพื่อให้ชุมชนกลับมาสงบสุขอีกครั้ง โดยใช้กระบวนการในการแก้ไขปัญหาเพื่อเอาชนะปัญหาเสพติดดังนี้

กระบวนการในการแก้ไขปัญหาเสพติดของบ้านเจ็คน้อย

1) ใช้ชุมชนเป็นตัวตั้ง ในการสร้างกระบวนการเพื่อเอาชนะปัญหาเสพติด โดยจัดเวทีผู้นำหมู่บ้านแลกเปลี่ยนและคิดค้นแนวทางในการเอาชนะยาเสพติด

2) ใช้ผู้นำโครงสร้างตระกูลแซ่ ซึ่งมีอยู่ 12 แซ่ ทำหน้าที่ควบคุม ตรวจสอบ และดูแลกันภายในโครงสร้างตระกูลเพื่อแก้ไขปัญหาคนเสพและคนค้าในตระกูลของตนเอง โดยใช้มาตรการทางสังคมเช่น ไม่คบค้าสมาคม ไม่ให้เข้าร่วมในพิธีของตระกูล และใช้โครงสร้าง 3 โครงสร้าง ดังนี้

1) โครงสร้างตระกูลแซ่ ตระกูลปู่ จะสอดส่องดูแลตนเองก่อน 2) หากยังแก้ไขไม่ได้ให้นำเข้าที่ประชุมระหว่างผู้นำตระกูลแซ่และผู้นำทางการ 3) เชื่อมโยงเป็นโครงสร้างเครือข่ายชุมชนมั่งระหว่างจังหวัด เพื่อขยายความร่วมมือ ดูแลแก้ไขปัญหาเสพติดอย่างยั่งยืน

3) จัดตั้งศูนย์บำบัดผู้ติดยาเสพติดในตำบล

4) ติดตามช่วยเหลือให้โอกาสผู้ติดยาเสพติด ช่วยเหลือให้กู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้านฝึกสอนอาชีพที่จำเป็น

5) ตั้งจุดสกัดเพื่อตรวจค้นและจับกุมผู้ค้ายาในจุดสำคัญๆ ที่ใช้เป็นเส้นทางเข้า-ออก

6) จัดตั้งเครือข่ายชุมชนมั่ง 3 จังหวัด (เพชรบูรณ์ เลข พิษณุโลก) จำนวน 28 หมู่บ้านเพื่อร่วมมือกันแก้ไขปัญหาเสพติด

7) ร่วมมือกับอบต. วางแผน จัดสรรงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

วิธีการเพื่อเอาชนะยาเสพติดอย่างยั่งยืน

นอกจากจะแก้ไขปัญหายาเสพติดเฉพาะหน้าดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ชุมชนยังได้สร้างแนวทางเพื่อรักษาสถานะการปลอดยาเสพติดของชุมชนให้ยั่งยืน ซึ่งสามารถสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1) รากเหง้าวัฒนธรรมมั่งให้มั่นคง

2) พื้นฟูสร้างสำนึกของผู้นำรุ่นใหม่ให้รักท้องถิ่น ร่วมเป็นกำลังในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง

- 3) จัดเวทีสังเคราะห์ สรุปบทเรียน จากการทำงานเพื่อเอาชนะยาเสพติดที่ผ่านมา เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปขยายผลสู่คนรุ่นหลัง และชุมชนอื่นๆต่อไป
- 4) เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างตระกูลแซ่ ผู้นำทางการ
- 5) สร้างความร่วมมือกับภาครัฐและราชการ ผลักดันให้รัฐกำหนดนโยบายและปฏิบัติต่อชุมชนอย่างจริงจัง
- 6) จัดกิจกรรมด้านยาเสพติดและส่งเสริมอาชีพอย่างต่อเนื่อง
- 7) ใช้การสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ สร้างวิทยากรชุมชน ขยายแนวคิด สร้างความร่วมมือของทุกฝ่าย

แม้ว่าประสบการณ์ชุมชนของทั้ง 2 ชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น จะเป็นเพียงกรณีตัวอย่างของการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อเปลี่ยนสภาพความอ่อนแอของชุมชนมาสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง แต่ก็สามารถใช้เป็นข้อพิสูจน์ได้อย่างดีว่าการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาชุมชนจะต้องใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่ายภายในชุมชนเอง โดยการทำงานร่วมกันนี้อยู่บนพื้นฐานการให้อภัยทั้งผู้กระทำผิด ผู้หลงผิด ให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งและเป็นพลังของชุมชนร่วมกัน มิใช่การพัฒนาที่มาจากบุคคลหรือองค์กรภายนอกที่มักเข้าไปดูแลและชี้นำการแก้ไขปัญหาชุมชน ทั้งนี้เพราะบทเรียนการพัฒนาในหลายๆกรณีในหลายๆชุมชนที่มักนำไปสู่ความขัดแย้งเป็นสิ่งยืนยันได้อย่างดีว่า การพัฒนาโดยภายนอกที่ไม่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมนั้น ในที่สุดย่อมนำไปสู่ความขัดแย้งและความล้มเหลว ดังนั้นการจะแก้ไขปัญหาทั้งปัญหายาเสพติดหรือปัญหาอื่นๆให้ได้ผล จึงต้องสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดขึ้น โดยนำเอา “ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม” ที่แต่ละชุมชนมีอยู่เอามาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในลักษณะองค์รวม (ตัวอย่างเช่น การใช้โครงสร้างตระกูลแซ่ที่บ้านเจ๊กน้อย) โดยมีกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกลไกสำคัญในการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาเสพติดของชุมชน ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นนั้นควรมีความครอบคลุมและเป็นไปตามเงื่อนไขพื้นฐานการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน/สังคมมาเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

2.6 กรอบแนวคิด

เนื่องจากแนวทางการสร้างชุมชนเข้มแข็งเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาเสพติดที่วางอยู่บนพื้นฐานที่ว่า “จุดแตกหักในการแก้ไขปัญหาเสพติดอยู่ที่หมู่บ้านและชุมชน” ดังนั้นการจะแก้ไขปัญหาเสพติดได้อย่างมีประสิทธิภาพจึงต้อง

กระตุ้นจิตสำนึกของประชาชนในพื้นที่ให้มีความรู้และความเข้าใจต่อพิษภัยของยาเสพติด เพื่อที่ประชาชนในพื้นที่นั้นๆจะได้เกิดความมุ่งมั่นที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหายาเสพติดของหมู่บ้าน/ชุมชนตนเอง แม้ว่าแนวทางการสร้างชุมชนเข้มแข็งเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดจะมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามแต่หน่วยงานที่เข้ารับผิดชอบในการผลักดันและกระตุ้นกิจกรรมในแต่ละพื้นที่หมู่บ้าน/ชุมชน แต่โดยพื้นฐานแล้วต่างก็มีเป้าหมายเดียวกันคือ “การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืน”

ในการศึกษาครั้งนี้ต้องการศึกษาเปรียบเทียบถึงผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็งเพื่อเอาชนะปัญหายาเสพติด ใน 2 ชุมชนซึ่งมีแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่แตกต่างกัน โดยที่ชุมชนแรกคือ บ้านเนินพุทราได้ดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเอาชนะปัญหายาเสพติดตามแนวทางของสำนักงานป.ป.ส. ส่วนชุมชนที่สองคือ บ้านคลองจาก-อ่าวตาล ซึ่งดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเอาชนะปัญหายาเสพติดตามแนวทางของกระทรวงมหาดไทย โดยที่แนวทางสร้างชุมชนเข้มแข็งทั้ง 2 แนวทางนั้น มีความแตกต่างกันดังนี้

แนวทางชุมชนเข้มแข็งป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของสำนักงานป.ป.ส. สามารถแบ่งเป็น 2 ส่วนตามผู้รับผิดชอบคือ ขั้นตอนที่ 1-4 เป็นหน้าที่ของวิทยากรกระบวนการ ส่วนขั้นตอนที่ 5-9 เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการชุมชนเข้มแข็งโดยทีมวิทยากรกระบวนการคอยให้คำปรึกษา ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การพิจารณาคัดเลือกหมู่บ้านเป้าหมาย โดยทีมวิทยากรจะคัดเลือกหมู่บ้าน/ชุมชนที่มีความตื่นตัวและต้องการแก้ไขปัญหาดตนเอง

ขั้นตอนที่ 2 การสืบสภาพหมู่บ้าน โดยทีมวิทยากรเดินทางเข้าสู่หมู่บ้าน/ชุมชนเพื่อสอบถามความเดือดร้อน ศึกษาสภาพพื้นฐานและสภาพปัญหาของชุมชนพร้อมจัดทำข้อมูลหมู่บ้านเอาไว้

ขั้นตอนที่ 3 พบผู้นำหมู่บ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจในกระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับกลุ่มผู้นำหมู่บ้าน

ขั้นตอนที่ 4 ประชาคมหมู่บ้านทำการเลือกสรรคณะกรรมการชุมชนเข้มแข็งโดยธรรมชาติ

ขั้นตอนที่ 5 คณะกรรมการที่ได้รับการเลือกสรรดำเนินการประชาสัมพันธ์โครงการทุกรูปแบบเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้านให้เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 6 คณะกรรมการร่วมกันคัดเลือกผู้มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับยาเสพติด โดยเก็บชื่อไว้เป็นความลับ เพื่อทำการลงมติรับรองในภายหลัง

ขั้นตอนที่ 7 คณะกรรมการทำการรับรองครัวเรือน พร้อมทั้งจัดหาธงสัญลักษณ์มอบให้กับครัวเรือนที่ไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด

ขั้นตอนที่ 8 คณะกรรมการใช้มาตรการทางสังคมในการควบคุมดูแลให้ผู้ค้าและผู้เสพรายเดิมเปลี่ยนพฤติกรรมและไม่ให้มีผู้เกี่ยวข้องรายใหม่เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 9 รักษาสถานะการเป็นชุมชนเข้มแข็งปลอดยาเสพติดอย่างยั่งยืน

กล่าวโดยสรุปได้ว่าแนวทางของสำนักงาน ป.ป.ส. นั้นมีลักษณะของการก่อเกิดที่มาจากความร่วมมือทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนคือ ความร่วมมือระหว่างชาวบ้านและทีมตำรวจที่เป็นวิทยากรกระบวนการ ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างมองเห็นความสำคัญและความรุนแรงของปัญหาเสพติดที่เกิดขึ้นในชุมชนจึงมาร่วมกันค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหา โดยที่ทีมวิทยากรคอยเป็นผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชน โดยหลักการเบื้องต้นที่ชุมชนจะสามารถใช้กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนตามแนวทาง 9 ขั้นตอนได้นั้นชาวบ้าน 3 ใน 4 ของชุมชนต้องมีความเห็นสนับสนุนการทำโครงการดังกล่าวก่อน จึงจะสามารถเริ่มดำเนินการขั้นตอนต่อไปได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดพลังชุมชนในการมาร่วมกันแก้ไขปัญหายาเสพติด และเพื่อให้การดำเนินงานตามโครงการเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของสมาชิกในชุมชนทุกคน ส่วนการดำเนินการในแต่ละขั้นตอนนี้ไม่ได้มีการกำหนดระยะเวลาเอาไว้ตายตัว แต่จะมีความยืดหยุ่นไปตามความพร้อมและความต้องการของชุมชน โดยชาวบ้านในชุมชนที่เข้าร่วม โครงการจะมาร่วมกันตกลงและกำหนดวันเวลาในการดำเนินกิจกรรม เพื่อก้าวสู่ขั้นตอนต่อไปบนพื้นฐานความร่วมมือของประชามหมู่บ้าน ดังนั้นสิ่งที่ชาวบ้านได้รับจากโครงการจึงมิใช่แค่การแก้ไขปัญหายาเสพติดเพียงอย่างเดียว แต่ยังช่วยส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และเพิ่มศักยภาพในการดำเนินการตัดสินใจแก้ไขปัญหาให้แก่ชุมชนอีกด้วย ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและการทำงานร่วมกันไปในทุกขั้นตอนนับเป็นกลยุทธ์สำคัญที่จะนำไปสู่การเกิดชุมชนเข้มแข็งเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืนในอนาคต ถ้าหากแต่ละชุมชนสามารถดำเนินการในแต่ละขั้นตอนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

ส่วนชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหายาเสพติดตามแนวทาง 6 ขั้นตอนนี้ มีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอน โดยสังเขปดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมองค์กรและบุคคล โดยมีศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะปัญหายาเสพติดในระดับอำเภอ (ศตส.อ.) เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ

ขั้นตอนที่ 2 การเตรียมหมู่บ้านชุมชนที่จะดำเนินงาน “หมู่บ้าน/ชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหายาเสพติด

ขั้นตอนที่ 3 การประชุมประชามหมู่บ้าน/ชุมชน เพื่อปลูกจิตสำนึกและกระแสในการต่อต้านยาเสพติด พร้อมทั้งคัดเลือกอาสาสมัคร ป.ป.ส. หรือคณะผู้ประสานพลังแผ่นดินจำนวน 25 คน เพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือผู้นำหมู่บ้านในการแก้ไขปัญหายาเสพติดในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 4 ผู้นำชุมชนและอาสาสมัครร่วมกันสำรวจข้อมูลผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติด พร้อมทั้งเรียกผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดมาว่ากล่าวตักเตือน ส่วนครัวเรือนที่ไม่เกี่ยวข้องนั้นให้มีการมอบธงสัญลักษณ์เพื่อสร้างความร่วมมือร่วมใจในการแก้ไขปัญหายาเสพติด

ขั้นตอนที่ 5 การทำให้หมู่บ้าน/ชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหายาเสพติด โดยหมู่บ้าน/ชุมชนที่จะเอาชนะยาเสพติดได้นั้นจะต้องเป็นหมู่บ้านที่ผู้เสพและผู้ติดถูกนำเข้าสู่ระบบบังคับบำบัดของทางราชการ และไม่มีปัญหาผู้เสพรายใหม่เกิดขึ้นในชุมชน

ขั้นตอนที่ 6 การพัฒนาไปสู่ “หมู่บ้าน/ชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหายาเสพติดแบบยั่งยืน” โดยไม่มีผู้เสพรายใหม่ ไม่มีผู้ค้า ผู้ติดก็ได้รับการบำบัดหรือควบคุมอย่างเหมาะสม ตลอดจนมีการกำหนดกิจกรรมในชุมชนต่อเนื่องและมีการส่งเสริมในด้านเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

กระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหายาเสพติดตามแนวทางของกระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายประกาศสงครามยาเสพติดของคณะรัฐบาล โดยมีหลักการสำคัญคือ การประสานพลังแผ่นดินในการแก้ปัญหายาเสพติด ซึ่งหมายถึงการดึงทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหายาเสพติด ภายใต้การผลักดันของศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะปัญหายาเสพติด ซึ่งในระดับอำเภอนั้นเรียกว่า “ศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะปัญหายาเสพติดอำเภอ (ศตส.อ.)” แต่เนื่องจากการเข้าผลักดันกิจกรรมนี้มีเงื่อนไขของระยะเวลาเป็นตัวกำหนด ส่งผลให้กระบวนการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ ศตส.อ. จึงเป็นไปในลักษณะของความพยายามเข้าไปจัดตั้งชุมชนเข้มแข็งอย่างเร่งรัดเพื่อให้เสร็จสิ้นภายในระยะเวลาที่กำหนดมากกว่าที่จะสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ปัญหายาของตนเองให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง เพื่อให้สามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบถึงผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาจึงได้ประมวลตัวชี้วัดชุมชนเอาชนะปัญหายาเสพติดและชุมชนเข้มแข็งเอาชนะปัญหายาเสพติดแบบยั่งยืนที่มีผู้นำเสนอไว้ จากนั้นได้ทำการจัดหมวดหมู่ประเภทของตัวชี้วัดให้สอดคล้องกับแนวคิดที่จะนำมาใช้วิเคราะห์ ดังนั้นการวัดความเข้มแข็งในการเอาชนะปัญหายาเสพติดเบื้องต้นและการเอาชนะปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืนในการศึกษาครั้งนี้ จึงแบ่งตัวชี้วัดในการเอาชนะปัญหายาเสพติดเป็น 2 ระยะ โดยในแต่ละระยะประกอบด้วยตัวชี้วัด 3 ด้านคือ ด้านการมีส่วนร่วม ด้านการพึ่งตนเอง และด้านการดำเนินดำเนินงานแก้ปัญหายาเสพติด เพื่อนำมาสู่การเปรียบเทียบถึงผลกระทบทั้งทางบวกทางลบที่เกิดขึ้นในทั้งสองชุมชน จากนั้นจะวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นจากกระบวนการดำเนินการสร้างชุมชนเข้มแข็งเพื่อการแก้ปัญหายาเสพติดว่าสามารถเป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขที่สนับสนุนและเอื้อให้ชุมชนสามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งที่ยั่งยืนในอนาคตได้หรือไม่อย่างไร

จากแนวคิดในการศึกษาวิจัยที่กล่าวมาสามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดที่จะนำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ

กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์

